

EGY NAP

A hajléktalanok térbeli és időbeni mozgása

Bene Bence

konz.: Szabó Julianna PhD

2019

Tartalomjegyzék

2. Előszó
3. Absztrakt
4. Idő
5. Tér
6. Város
7. Városhasználat
8. Városi promenád
9. Morfológia
11. Budapest
12. Hajléktalanság
13. Hajléktalanság története
Magyarországon
15. Hajléktalanság napjainkban
16. Február 3
17. Menhely
19. Hajléktalan utak
20. Külföldi példa
22. **Kutatás:**
22. Előzmények
24. Módszertan
26. Adataalapú elemzés
31. Térképalapú elemzés
42. Videóalapú elemzés
45. Összefoglaló
46. Irodalomjegyzék
48. Melléklet

Előszó

Az építészeti oktatás közben rengeteg témát érintünk, melynél ha halkan, ha alig-alig, de mindenképp megjelenik a társadalmi felelősségvállalás, a szociális gondolkodás. Kutatásom erre a halk hangra kapaszkodik rá és domborítja ki. Az építész gondolkodik térről, helyről, anyagról, városról. Ám ritkán gondolunk a bevándorlókra, a roma kisebbségre, vagy épp a hajléktalanokra, mint építészeti tényező. Pedig az építészet a társadalom anyagba öntött szobra, s mi vagyunk a szobrászok. Hiszem azt, hogy beszélnünk kell ilyen témákról ahhoz, hogy mélységében megértsük az építészetet, a teret, a helyet, az anyagot, a várost.

Absztrakt

Az urbanizáció és a technológia fejlődés következménye az emberek elhidegülése. Rezisztensé váltunk embertársainkra. Az utcán sétálva beszűkül világunk; az ezernyi embert, kikkel mindennap találkozunk, arctalanná, fakóvá, lélektelenné változtatjuk. De van közöttük pár, kik - noha legtöbbször nem tehetnek róla - hatással vannak ránk, kilépnek fakó mivoltukból. Ám legtöbbször a reakciónk negatív előjelű. Undor, félelem, gyűlölet. A hajléktalanok pusztá jelenlétükkel borzolják kedélyünket. Az utcák talán legmeghatározóbb embereivé váltak ők. Pedig életük, történetük emberi. Csakúgy, mint jelenlétük.

Kutatásomban a hajléktalanok utcai jelenlétét figyelem. Vezetett interjúk elemzése alapján rekonstruálom a térben EGY NAPJÁT a hajléktalanoknak. Hol jártak, mivel közlekedtek, mit csináltak, mikor? . A Menhely Alapítvány Práter utcai nappali melegedőjében vettem fel az empirikus interjúkat 3 nap leforgása alatt, 37 hajléktalannal. Bemutatásra kerül a hajléktalanság sokrétű mivolta, hiszen az általunk érzékelt hajléktalanok (guberálásból vagy kéregetésből megélők) csak a hajléktalan társadalom 21%-át teszi ki.¹ Elemzésem reflektál a Február Harmadika Munkacsoport publikációira, melyek az elmúlt 21 évben feltérképezték a magyarországi hajléktalanság helyzetét és változásait, s kialakították terminológiáját. Ehhez kapcsolódva kutatásom a városhasználati és promenadológiai szempontból mutatja be részletesebben a célcsoportot. Külön elemzem a szakirodalmak által megismert külföldi példákat, gondolatokat és megoldásokat. Célom a hajléktalanok mozgásának elméleti és gyakorlati elhelyezése a városban, az építészetben, a társadalomban, a szociológiában és a nemzetközi viszonylatban.

„Az ember igazi hona nem a ház, hanem az út, és maga az élet egy utazás, amelyet lábon kell megtenni”²

Idő

„Az idő nem lényeg, hanem fogalom, vagy mérés.” - *Antiphón*

A természettudományok előre törése megváltoztatta az emberiség időről alkotott képét, mely dogmaként hatott társadalmunkra. Newton abszolút-tér és –idő elmélete materialista szemléletet takar. Tudatunktól független az idő és a tér. Pont emiatt abszolút, mérhető, objektív.³ Ám a felvilágosodás előtti korok embere (és a szubjektív idealista filozófusok) számára az idő szubjektumunk teremtménye és függvénye.

Hippói Szent Ágoston így közelíti meg a témát Vallomások című művében:

„Mi hát az Idő? Ha senki sem kérdezi, tudom; ha kérdik tőlem, és meg akarom magyarázni, nem tudom.”

Szent Ágoston elfordul az antikvitás kozmoszhoz köthető időértelmezésétől és a belső időtudat dimenziója felé nyit. Az objektív idő 3 részre esik szét: múlt, jelen s jövő. Mégis e három elem nem csak, hogy folyton változó, de nem is független egymástól. Képesek vagyunk egyszerre mind a három idősíkot felfogni (régii emlék felidézése, tudatalattiba való beépülés, várakozás, tervezés, stb.). Ám valójában csak a jelen létezik, s ennek élménye tolódik át a múltba s jövőbe. Az idő a lélek kiterjedése (*distentio animi*), az Istenhez vezető út.

Kant szerint sem a tér, sem az idő nem létezik. Ezek csak egyfajta priori intuíciók. Az anyag mérésének lehetősége. Az anyag nem létezik magában az időben, csak viszonyítással, egyfajta inerciarendszerbe helyezve értelmezhető. Ám fontos kiemelni, hogy az idő nem tekinthető a 4. dimenzióknak – már csak azért sem, mert a tér és idő egymás mellé rendelt fogalmak, az idő nem sorolódhat be a tér alá, s nem válhat dimenziójává. (Napjaink kutatásai már bebizonyították, hogy a tér 4. dimenziója a kiterjedés⁴).

Összességében kijelenthető, hogy az idő mindig is foglalkoztatta az emberiséget, és ahogy már az antik görögöknél, úgy napjainkban is értelmezése kettészakad. Megfigyelhető a külső idő, melyet a 20. század óta Einstein speciális- és általános relativitáselméletével írunk le (mindaddig, amíg meg nem cáfolják – pontosabb modell nem születik). S megfigyelhető egy belső idő, mely minden individuum szubjektumától függ. A két idő ritkán találkozik egymással.

Tér

Az idő definíciója közben önkéntelenül is felmerül a tér kérdésköre és a térrel való kapcsolata. A filozófusok – csak úgy, mint az idő esetében – már az ókorban próbálták értelmezni a tér jelenségét. Platón szerint a tér létezése szempontjából örökkévaló, „romlástól mentes”. A teret nem érzékszerveink által tudjuk megismerni, hanem az „okoskodásnak valami fattyúhajtásával”. Sem a hiten, sem az észismereten, sem az érzékelésen keresztül meg nem érthető. Cornford⁵ értelmezése szerint Platón az absztrakció képességét, az absztrahálást nevezi az okoskodás fattyúhajtásaként. Ez azt jelenti, hogy a tér megértéséhez szükségünk van egy helyre. A hely gondolatából lehámozzuk az érzékelhető tartalmakat, azaz egy „üres” helyet kapunk. Az anyagtalan, üres helyet nevezzük térnek. Arisztotelész Fizika V-VIII. könyveiben noha a mozgás természetét mutatja be, ám ezzel együtt definiálja a hely fogalmát is – noha a tér kifejezést nem használja. A hely egy testnek a másik testhez való viszonya, és ezáltal az egész világhoz való viszonya. Ahol nincs test, ott nincs hely. Ám ennél sokkal érdekesebb, hogy mit nevez a test természet-rendelte helyének. Ha valamely tárgy a maga természet-rendelte helye felé mozog, akkor természetszerű mozgást végez, azaz gyorsul, míg ha helyétől távolodik, akkor működése rendellenes, lassul. Minden tárgy arra a helyre tart, ahol otthon van. Játék a szavakkal, de tovább gondolhatjuk ezen sorokat akár úgy is, hogy a természet-rendelte helyünknek nem a nyugalmi állapotunkat tekintjük, hanem céljainkat.

A tér rétegekre bontása jelenik meg Henri Lefebvre munkásságában.⁶ Esetében a létezés (ontológia) és a térbeliség (episztemológia) trialektikájáról beszélhetünk. A létezés trialektikája azt jelenti, hogy minden ember egyszerre létezik térben, időben és társadalomban. A térbeliség trialektikájának tagolása: érzékelt tér, elgondolt tér, megélt tér. Érzékelt térnek a materialista (tésképre rajzolható) teret értjük; elgondolt térnek a mentális, kognitív teret nevezzük, míg a megélt tér az előző két fogalom ellentétének feloldására született. A percepció és koncepció, az objektív és szubjektív közötti szakadék áthidalását kísérli meg. A megélt tér leginkább a használat dimenzióját jelenti.

Szó esett a mentális, kognitív tér koncepciójáról, mely a modern térelmélet talán legnépszerűbb eleme. A 60-as években több tudományterület is eljutott a tér társadalmi rétegének fontosságához.⁷ A kulturális antropológia területéről Edward T. Hall tekinthető úttörőnek e témában, míg az építészet, urbanisztika területéről Kevin Lynch. Az egyén számára a térbeli környezet észlelése függ a környezet adottságaitól, de az egyén térbeli viselkedését nem a tér objektív rétege, hanem annak az észlelés során keletkezett szubjektív képzele határozza meg. Ez alapozta meg a behaviorista forradalmat. Azaz az ember nem racionális érvek és gondolatok

mentén dönt a térben való létezése és közlekedése során, hanem szubjektíven, az érzelmei alapján. Emiatt a tér mentális síkon mindenkinek különböző, mindenkiből mást vált ki, ezért más térről is beszélhetünk.⁸

Város

Az ember természet szerint közösségi lény – állapítja meg Arisztotelész. Életben maradásának elengedhetetlen feltétele a társasági szerveződés. Az együttműködés rendszeréből fakadóan az egyén feladatköre összpontosul, horizontálisan leegyszerűsödik. Azaz kevesebb dologhoz kell értenie a fennmaradáshoz, hiszen többi társa másban jók – segítséget kap tőlük. Cserébe ő a professziójával tesz hozzá az együttlélhez. Mivel az ezzel töltött idő nem aprózódik el, ezáltal vertikálisan kitágul, elmélyül. Azaz minőségében fejlődik. Kialakulnak szerepkörök, pozíciók. Az egyének tömeggé állnak össze, de pont ezen szerepkörök miatt nem veszítik el individuumaikat, heterogén társaságról beszélhetünk. A heterogén tömeg természeténél fogva elkezd rétegződni, osztályokba sorolódnak, kialakul egyfajta hierarchia.⁹ Az együttélés rengeteg szabadidőt és energiát szabadít fel, elkezdődik egy gerjesztő folyamat, mely civilizációnk alapja. A szabadidő utat nyit a kreatitásnak, az elmélkedésnek, a gondolkodásnak. Az új szituációk és összetett rendszerek új problémákat szülnek, új megoldásokkal, új feladatokkal, új munkakörökkel. Cél a jólét. Egy progresszív és innovatív műhely jön létre.

A közösség megalkotja belső szabályzatát, a békés együttélés és fejlődés elengedhetetlen szükségszerűségét. Határt alkot, törvényeket hoz, tudatában van kik számítanak tagoknak, s kik a kívülállók. Definiálja önmagát.¹⁰ A belső rend kialakítása, csakúgy, mint fenntartása, kompromisszumok árán lehetséges csak. Az egyén egyfelől eddig nem tapasztalt szabadságot élvez, míg másfelől korlátok közé szorítódik. Megjelenik a tradíció, a konzervativizmus. A lakóközösség mérete függ viszonyrendszerüktől, organizációs képességüktől csakúgy, mint technológiai fejlettségüktől. A túlnőt közösség elveszti kontrolját, kontraproduktív válik. Megjelenik a depriváció, a közösség nagy része már elszenvédője a rendszernek, sem mint haszonélvezője. Ezért célként megfogalmazható az ideális város megalkotása (pl. Howard ideális városa), mely jó arányrendszerének köszönhetően a depriváció minimális, míg innovatív és közösség-szervező erejét megtartja. Napjaink legnagyobb lakóközösségei, a metropoliszok is ezt az arányt keresik, hol kisebb, hol nagyobb sikerrel. Az ideális város képe nem a jólét teljes

kiterjesztését jelenti, hanem a rendszer veszteségeinek / elszennvedőinek minimalizálását, mind számi, mind minőségi értelemben. De maga a mintázat megmarad.

Városhasználat

Mint a legtöbb tudományterület esetében, az építészetnél is erősen él bennünk a régi és új ellentét egyetemes igazsága. Nevezhetjük ezt hagyományőrzésnek és modernizmusnak, vagy ép kortársnak. A hagyományos konzervatív, míg a kortárs progresszív. A hagyományos a múlttól el nem tér, míg a kortárs mindent elvet – mindent újra alkot, újat alkot. Ám rettentő érdekes, ha a latin szavak értelmezéséből indulunk ki: traditio és modernus. Míg a traditio átadást jelent, addig a modernismus megújulást (modernus = megújult). Bármennyire is szeretnénk egymással szembe állítani ezt a két szót, átadás és megújulás, nem kapunk ellentétpárt. Sőt, Isten igazából ez a két szó kiegészíti egymást és együtt alkot rendszert, együtt alkot igazi minőséget. Az átadás nem egy maradi érték – mi több, civilizációnk alapja. A megújulás nem az eddigi dogmák önkényes eldobását jelenti, hanem a régi, az átadott dolgok fejlesztését.¹¹ Ezen ellentétpár nem él – legalábbis, nem kellene élnie.

Ám máshogy gondolták ezt a 20. század legmeghatározóbb építészei. Az Athéni Charta a funkcionális város és a (félreértett) modernizmus szimbóluma. A funkciók területi szétválasztása radikálisan megváltoztatta a történelmi városhasználatot. A város négy alapfunkciója: a lakás, a szabadidő, a munka és a közlekedés.¹² A monofunkciós területek létrejötte a város dinamikájának gátjává vált. Az egész világon átsöprő építészeti „túltervezettségéből” adódó problémák napjaink építészetének kihívásai. Így jöhettek létre a kertvárosok, a lakótelepek vagy épp a bulinegyedek. Az eddigi kompromisszumon alapuló együttélés (közösség élménye) felváltotta a privátszféra érdekeinek védelme (nyugalom, magány). Felerősödött a közlekedés, a távolságok látszólag lecsökkentek, ám nagy ára volt ennek – óriási infrastrukturális fejlesztések; az autók zaja, szaga, dugók és parkoló autók tömkelege szállta meg emberre és sétára méretezett városainkat.¹³

Korunk talán legnagyobb urbanistája, Jan Gehl¹⁴ 4 szempont alapján elemzi az „ideális várost”: legyen élő, biztonságos, fenntartható és egészséges. Élő városként tekinthetünk a jól használt városra. Azaz mind a lakosai, mind vendégei kihasználják a város adta lehetőséget. A város szolgálatot végez. Ez egy nagyon komplex folyamat – maga a szolgálat itt több mindent is jelent. A szolgálat nem egyenlő a funkcionalizmussal, a funkcióval. Ennél tágabb. Egy ház

szolgálatába beletartozik az esztétika, vagy épp az átalakítások adta tartalékok, lehetőségek. Ez a város esetében sincs másképp – a jövő és jelen igényeit egyszerre kell szolgálni.

Márpedig szerteágazó az emberek városhasználata. Nagyon erős érdekek egymásnak feszülése – mely egy nagyváros esetében csak lassú fejlődés képét festi. Legjobb példa erre talán az autók kitiltása a belvárosból – a nagypolitikában már évek óta terítéken van egy gyalogosbarát belváros, vagy gyalogosbarát rakpart létrejötte, ám eddig az egyetlen siker a Szabihíd projekt hosszútávú működtetése. Rettentő komplex folyamat, mely nagyon sok városhasználó érdekét sérti (csakúgy, mint ahogy nagyon sok városhasználó érdeke lenne). Ennek a sokszínűségnek lenyomata a különböző városhasználati formázatok. S ahol különbség van, ott ellentét is. Eddig a legegységesebb ellentétre hoztam példát – autósok kontra gyalogosok – de rengeteg hasonló városhasználati mód szül feszültséget – hangos bárók kontra lakók, hajléktalanok kontra többségi társadalom. Mindenesetre a megoldás számukra semmiképp sem lehet radikális változás – hiszen mindannyian egy közösség részei – ha akarják, ha nem. S e közösség alapértéke a kompromisszum. A jövőbeni fejlesztések alapjának kell tekinteni a kontinuitást, a tradíciót és a modernizációt.

Városi promenád

„Mert az utca az, ahol felnövünk, ahol először találkozunk a minket körülvevő idegen világgal, ahol a szomszédsági kapcsolatok szövődnek. Az utca a lakás előtere, ahol az ember már egy kicsit otthon szeretné érezni magát. Az utca a város idegrendszere.”¹⁵ A város megismerésének és használatának szinte kizárólagos helyszíne az utca. Ez az élet színtere. Egy utca több funkciót is kijelöl: elsősorban a közlekedés helyszíne, egy kiszakított tér a világból, mely az utazásokat bonyolítja. Ám csak az utazás nem köti le az emberek figyelmét: mellékselekvéseket végzünk, melyek sokszor túlnőnek, fontosabbá válnak, mint maga a primer cselekvésünk, az utazás.¹⁶ Az utca azért az egyik legfontosabb eleme az építészetnek, s azért oly csodálatos, mert arról éljük át a feltárulkozó tájat. A legelhidegübb utcahasználat (autóval való közlekedés) során is mérhetetlen gazdagságú vizuális ingerek érnek minket, melyek társulnak a város dinamikájával, a szagokkal, a többi ember hangulatával, mozgásával, gyorsaságával vagy épp lassúságával, stílusával. Egy város utcáinak lineáris látványelemzése, a promenadológia¹⁷ szinte tökéletesen definiálja a várost. A séta tudománya egyszerre ötvözi a szociológiát, építészetet és tájépítészetet. Az épületek megszűnnek örökérvényű formákként és rendként tetszelegni. Valós minőségükben, valós kontextusukban és valós funkciójukkal értelmezzük őket. Az építészet a

helyére kerül. Megnö az olyan természetes tényezők szerepe, mint az időjárás, vagy épp a társadalmi interakciók jelenléte. Séta közben az épület élő díszletté varázsolódik: ki-be járkáló lakosok, vevők, madarak, nyitott ablakon át kiszűrődő rádió, stb. Az úton lét terét nevezzük hodologikus térnek.¹⁸ Az általános, statikus jellemzőket felváltja a dinamika, a pulzálás. A város rendszerének kiszámíthatatlansága és összetettsége talán a séta által válik a leginkább olvashatóvá. A steril adatokat felváltja a hangulat, az érzelem, a múlandóság, az egyediség. Az élet.

A város empirikus és emocionális vizsgálata visszavezethető a kognitív tér koncepciójához.¹⁹ A két szemlélet közös metszete a társadalmi érzékenység, az emberközpontúság. A téri minőség nem függetleníthető el a városlakóktól és a városhasználóktól. Nemcsak olyan szekunder hatásokról beszélhetünk, mint az eldobott szemetek, vagy épp az omladozó vakolat által bennünk felébredő értékítélet, hanem embertársaink pusztja jelenléte, primer hatásáról is. Az emberközpontú városszemlélet¹⁴ mutat rá arra, hogy társaslények vagyunk. Örök kiindulási pontunk az emberiség (emberi-ség) lesz.

Téri környezetünk legfontosabb indikátora tehát az ember. Városi promenádunk közben megfigyeljük a sétáló embereket, a bárban ücsörgőket, a teraszon cigarettázókat, csak úgy, mint a hajléktalanokat, vagy a gyanús embereket. Jelenlétük befolyásolja önnön jelenlétünket is. Ezáltal változhat egy egész utca „rosszhírűvé”, félelmetessé vagy akár veszélyessé is, noha az épített és természetes környezete semmiben nem különbözik a többi utcáétól.

Morfológia

A morfológia jelentése alaktan. Találkozhatunk vele a biológiában, nyelvészetben, csakúgy, mint az építészetben. Az építészet tudományterületén leginkább az épület alaktanával, formai megoldásaival, arány és lépték választásával írható le. Ám kizoomolva az építészet önálló megjelenítéséből, a város, mint szövet is értelmezhető morfológiai módszerekkel.²⁰ A település vizuális egység is, nemcsak társadalmi-, gazdasági környezetünk egyik alakítója. A vizuális környezet a kulturális összefüggésrendszer gyakran önállóan is értelmezhető része. Az utcák és a terek rendszere, a táj, a domborzat és maga a település nemcsak a tájékozódást segítő, információkat hordozó tornyok, épületek, utak, terek önmagukban megmutatkozó látványelemeinek halmaza, hanem a művészeti elemzés eszközeivel leírható alkotások is. A koherens városi tér vizsgálata²¹ új értékekre mutat rá a városokban: változó formavilág, pulzálás, magassági változások, tömegek és terek összhangja és ellentmondása. A morfológia

és tér-tipológia leginkább térképekkel dolgozó tudományág – mely a tömegek és terek dinamikájával, alaprajzával foglalkozik. A város ilyenfajta vizsgálata új térképkészítési módokat eredményezett. Gianbattista Nolli 1758-as Róma térképe a korlátlan és a korlátozott közhasználatú felületeket is fehérrel jelölte, míg a privát terek megmaradtak feketének – ezzel bemutatva a város közösségi tereinek sokszínűségét és mértékét. Hasonló újításként tekinthetünk egy átlagos térkép negatívjának vizsgálatával – az utcák és közterek jelennek meg tömegként, míg az épületek válnak fehérre.

A település alapelemei, a telkek és a rajta álló házak vizuálisan összefüggő téri rendszerbe állnak össze. A szövet megismeréséből következhetünk a település kialakulásra, fejlődésére – tervezésére. Kialakulnak spontán és tervezett szövetek, melyek sokszor egymásra rakódnak. A város fejlődésével ezen rendszerek sokszor elavulttá válnak, városépítészeti beavatkozást igényelnek. A különböző rétegek egymásba olvadására és egymás mellé komponálására érdekes példák születtek a 19. századi nagy urbanisztikai városfejlesztésében (Barcelona – Cerda, Párizs – Hauszmann báró, Tirana – di Fausto). Morfológiai és társadalmi szempontból érdekes jelenség lehet például Chandigarh városa, amit még a 80-as években a pangó utak, kihasználatlanság miatt egy modernista városnagyságú szoborként jellemezték²², ám napjainkra már India gazdasági fejlődésének és az autók robbanásszerű elterjedésének köszönhetően az ország legélhetőbb és legszervezettebb városává vált.

A morfológia noha egy leíró tudományág, ami a meglévő, több száz éve kialakult rendszereket (vagy épp pont az új, hirtelen született szöveteket) vizsgálja, mégis érdekes ezt megvilágítani egy másfajta szemszögből. Hiszen pont ahogy az építészet változik, úgy az egész világ is, így a városban élő emberek is. Felmerül a kérdés, egy 200 éve kialakult beépítés, utca-koncepció vajon tud-e a modern korok kihívásaira választ adni. Ami fontos eleme még, hogy ez a kihívás nem biztos, hogy pozitív előjelű. Gondolhatunk itt az autók megjelenésére és uralmára a városokban, de ugyanúgy a gettósodott környékekre, az alul-hasznosításra. Kialakultak-e felesleges terek, új útvonalak és sétányok, közösségi pontok? Ez a fajta utókövetés leginkább a városlakók igényeinek változásánál kezdődik és finom beavatkozásokban valósulhat meg – akár közintézmények áthelyezésével, akár közterek rehabilitálásával.

Budapest

Magyarország fővárosa, a legnagyobb és a legnépesebb városa egyszerre. Az ország lakosságának 18%-a lakik Budapesten, a második legnagyobb városban (Debrecen) csak 2%. Ebből az óriási különbségből is látszik, hogy Magyarország centrális településhálóval bír, melynek középpontja Budapest – mind populáció, mind gazdasági, mind politikai, mind innovációs, mind infrastrukturális szempontból. Ez a kitüntetett szerep nagyban hozzájárul a Budapest – vidék feszültséghez. Ez a feszültség teljesen természetes, az egész világban tapasztalhatunk hasonló jelenségeket. Teljesen természetes, hogy egy ennyire urbánus közegben élő, mozgó és gondolkodó ember igénye és világnézete markánsan különbözni fog egy kisvárosi, falusi vagy rurális vidéken élő hontársától. Ám az urbánus és a rurális környezet közötti ellentét csak a felszín – mindkét vidék nem tudna megenni a másik nélkül, egymás támaszai.

Budapest belső kerületeinek városépítészeti fejlődésének hőskora a 19. században kezdődött egészen a 2. világháborúig. Kialakul Budapest sugárutakból és körgyűrűkből álló utcahálózata, a 3-5 emeletes historikus bérházai, közparkjai és reprezentatív funkciójú állami épületei. Egy világváros született.

A szocializmus alatt Budapest városfejlődését leginkább meghatározó tényezővé a tömeges lakásépítés vált. Nem maradhatott ember modern lakás nélkül. A házgyárak beüzemeltetésével és a panel építési technológia előre törésével Budapest külső kerületei 10 emeletes lakótelepekké változtak. Erre a korszakra tehető Budapest populációjának maximuma – a 70-es évektől a 90-es évekig stabilan 2 millió fölötti lakosságszámmal bírt a város. A külső kerületek tömeges építkezései elvonták a figyelmet a belső kerületek rehabilitációjától, így ebben a korszakban a belváros veszt vonzás erejéből, pár környék elszegényedik, gettósodik (9. kerület, Nyócker). Az autóutak átszelik a várost, a forgalom kezelése válik legfőbb városépítészeti tervezőelemként.

Szinte a rendszerváltással egyidőben a budapesti városépítészeti attitűd is megváltozik. Az eddigi erős urbanizációs folyamatot felváltja a dezurbanizáció, majd a reurbanizáció. Napjaink Budapestét leginkább meghatározó folyamat a reurbanizáció és a dzsentifikáció. A belváros „elturistasodása”, a romkocsmák előretörése, a fiatal értelmiségi réteg belvárosba való költözése jellemző. Ezek a folyamatok ösztönzően hatnak a közösségi terek, a közösségi élet létrejöttében és fenntartásában. Egy innovatív és gazdagodó városmag figyelhető meg. Szokás mondani, hogy nincs is tősgyökeres pesti – hiszen a népesség folyton cserélődik. Napjainkban

is ezt a tendenciát figyelhetjük meg – a turisták kiszorítják a belvárosi „öslakókat”, míg a szegényebb negyedeket a vidéki fiatalság lepte el, s ezzel még kintebb szorítva a szegényebb társadalmi rétegeket. Ezzel a legnagyobb gond a térbeni szegregáció elősegítése, az eddigi jó helyzeti potenciállal rendelkező szegények társadalmi mobilitásának, kiugrásának és szociális hálójának gyengülése, helyzetük konverzációja. Ez az átmeneti időszak szintén hangos a vitáktól – mit lehet kezdeni például az újonnan felhúzott luxustársasházak között meghúzódó magas minőségű Corvin sétányon megjelenő hajléktalanokkal, akik már az építkezések előtt is használták ezt teret. Ezen folyamatok talán korunk urbanisztikájának legnagyobb kihívásai – hogy lehet egy város „elturistasodását” mederben tartani, s hogy lehet segíteni, hogy lehet fejleszteni a szegényebb negyedeket úgy, hogy ne történjen tömeges lakosságcsere. Ezen problémákkal és kérdéskörökkel találkozhatunk Prágában és New York-ban egyaránt. A probléma globális, ám valószínűleg a megoldás lokális.

Hajléktalanság

„Otthon nélkül nem ember az ember.” - *Talmud, Jevámot 63a.*

A mesebeli fiú, ki elhagyja otthonát, hogy szerencsét próbáljon, ám ha egyidőn belül nem talál menedéket az öreg nénénél; ha nem jut el a királyi palotáig, hogy kiállja a hét próbát és elnyerje fele királyságát; vagy nem találja meg a sárkányt, akit legyőzhet, menthetetlenül hajléktalanná válik.²³

A hajléktalanság jelenléte egyetemes – bármely kultúrkör, földrész, állam és kor küzd e jelenséggel. Ám a hajléktalanság szerepe a közbeszédben változó – míg egyes kultúrákban megtalálhatjuk ennek a romantikáját, elveszítve pejoratív mivoltát, addig más rendszerekben próbálják erőszakosan felszámolni ezen életformát. Ám pont ezen univerzalitás miatt a hajléktalanság jelensége és jelenléte, noha változó intenzitással, változó szerepkörben és perspektívával, de örök. Ám léptéke minden esetben egyedi – az általam megfogalmazott ideális város képében ez a szám elenyésző, minimális. Azaz létrejön egy olyan szociális védőháló, melynek lyukain a lehető legkevesebb ember esik át és válik fedél nélkülivé.

A városi hajléktalanság kialakulásánál több visszatérő elem, mintázat figyelhető meg. A két legnagyobb mintázat ezek közül: a bevándorlók és a kirekesztettek. Az urbanizáció hatására a nagyvárosokban mindig újabb és újabb lakásnélküli réteg jelentkezik – általában vidékről felköltözve, gyenge anyagi és szociális hálójával. A lakással nem rendelkező bevándorlók

kezdetben sikertelen integrációja elindíthat egy spirált, melynek vége az utcára kerülés, a városi társadalom perifériájára kerülés. A lakástalanok másik, főként fiatalokból álló csoportjának kompromisszummal, a társadalmi, családi normák elfogadásával és betartásával, legalábbis nagyobb mértékű toleranciájával többnyire lehetne otthona, lakása, azonban elveszítették családi és/vagy társadalmi kötelekeiket, s ezzel együtt lakásukat is (válás, alkoholizálás, narkózis, szülő gyermek közötti konfliktus, bűncselekmények, a társadalom értékeinek tudatos elvetése, stb.)²⁴

A városi hajléktalanságot leginkább jellemző, már-már az ezzel azonosítható tulajdonság az otthontalanság, az otthon hiánya.²³ Az otthon pedig nem más, mint a mi helyünk a világban. Etimológiailag az Ott – Hon kifejezés összerakásából keletkezett. Helyhatározó. Azon a helyen, hol valaki rendszeresen lakni, tartózkodni szokott; másképp: oda haza. Ezen értelmezés szerint nevezhetjük otthonnak akár az utcát is. Ám ha latinul vizsgáljuk meg az otthon kifejezést, ezt az állítást cáfolni tudjuk. Focus – gyújtópont, tűzhely. Privatim – magánkörben. Sedes – haza, hely, székhely. Domi – ház. Cunabula orum n – bölcső, szülőföld. Tehát az otthon materiálisan tekinthető egy helynek, ahol sok időt töltünk, mely a miénk. Ám érzelmileg ennél sokkal több szükséges, hogy egy hely otthonná váljon. Legyen a miénk, legyen hozzá kötődésünk, mi döntjük el ki jöhet be és ki nem, mi alakíthatjuk, meleget nyújt, védelmező, békés, zárt. Ezen kritériumoknak nem feleltethető meg sem az utca, sem az éjjeli melegedők. A hajléktalanság otthontalanságot jelent. Ez pedig mind a fizikális, mind a mentálhigiéniai megbetegedések melegágya.

„A lázadásában, kivetettségében, magárahagyatottságában, testi és lelki elesettségében megvetett ember, aki - neki felróható és rajta kívül álló okok miatt - az élet vesztese, ha másnak már nem is, az Örökkévalóságnak mindenképpen kell.”²⁵

Hajléktalanság története Magyarországon

„Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.” - *Alaptörvény, XX. cikk*

A főváros területén az első menhely 1876-ban jött létre. Létesítője a „Régi hű testvérek” szabadkőműves páholy volt. Négy éves úgymond kísérletezési szakasz után 1880-ban fogalmazták meg az addigi kezdeményezők és időközbeni csatlakozók a „Hajléktalanok Menhelye című Jótékony-Egylet” Alapszabályát, amelynek értelmében az egylet célja

„menhelyek felállítása és fenntartása, hajléktalanok időleges elhelyezése, esetleg étkeztetése céljából Budapesten, továbbá ily hajléktalanok részére lehetőleg kereset források nyitása”.²⁶

Budapest urbanizációja, nagyszámú népességnövekedése és a világháborúk, Trianon és a gazdasági válság miatt szinte egész végig maximális kihasználtságon működtek az éjjeli szállások. Az ország ezen korszakban kezd el rendszerszinten foglalkozni a hajléktalanság problémakörével. Az első intézkedések nem a deprivációs helyzetben lévő társadalmi csoport érdekét képviselte, hanem a fejlődő városi polgárság által megkövetelt igényeket elégítette ki, úgy mint a közbiztonság, közegészségügy és a rendészet. A hajléktalanügy elsőként szegényügyi kérdésként kezelték, semmint lakáspolitikaként. A kor uralkodó felfogása szerint a lakhatás megoldása magánügy volt.²⁷ Első lakhatással kapcsolatos intézkedésnek tekinthető az 1932-ben hozott rendelet, mely a szükséglakások jogviszonyát szabályozta. Indítókai nem a lakáshiány tekinthető, hanem a hajléktalanság mértéke. A szükséglakás ideiglenes alternatívaként jelentkezett, akár egész családok számára.

A harmincas években hozzávetőlegesen kétszáz karitatív, szociális egyesület tevékenykedett a fővárosban. Sok egyéb szociális funkciójuk mellett különböző menhelyeket és nappali melegedőket is fenntartottak, vagy olcsó lakásnyújtásról gondoskodtak, ételt osztottak, stb.

A 2. világháború utáni időre jellemző a szociálpolitika felerősödése. Az ország romokban hevert, traumatizálódott, elszegénytelenedett. Ez magával vonzotta a szociális szféra ugrásszerű bővítését és fejlődését. A népkonyhák, népszállók, nappali melegedők és éjjeli szállások felújítása és építése prioritásként jelentkezett. Az ország rendkívüli állapotának megszűnésével, a szocialista állam kiépítésével a szociális szféra fejlődése megtorpant, visszaesett az 1950-es évekre. Az uralkodó ideológia alapja a tökéletes társadalom és a tökéletes állam létrehozatala – melyben felszámolódik a szegénység, az éhezés, az otthontalanság, a lakhatási hiány. A paradigmaváltásnak köszönhetően a hajléktalanság újra rendészeti kérdés lett (közveszélyes munkakerülők), a bérlakásprogram miatt megszűnt a hajléktalanság – legalábbis jogi értelemben nem ismerték el – egészen a rendszerváltásig.²⁸

A csöves szubkultúra kriminalizálva lett, a semmi-nem-kell nemzedéke lett.²⁹ A csöves életforma a rendszer elnyomása elleni tiltakozás jelképévé vált a fiatalok körében. A kor felmérései szerint a 70-es évek végére 100 000 főre tehető a veszélyeztetett kiskorúak száma, mely kimagasló. Szociális védőháló hiányában a csöves szubkultúrában találtak menedéket, melynek jellemzői a rock, a hippiség, az alkohol és drogfogyasztás, randalírozás és bűnelkövetés. Noha a szubkultúra népszerűvé vált, nem beszélhetünk ekkora mértékű

hajléktalanságról. A csöves társadalom három fő részből tevődik – egzisztenciális kitzasztottak, ideológikus lázadókat és szaloncsövesek. A három csoport közül csak az egzisztenciális kitzasztottakat tekinthetjük hajléktalanoknak.

Hajléktalanság napjainkban

A rendszerváltással egyidőben a felszínre került a hajléktalanság témaköre is.

“Vannak-e Magyarországon hajléktalanok?” - kérdezték 1988-1989-ben az újságírók, a rendszerkritika és rendszerváltás éveiben. Azóta sok víz lefolyt a Dunán, s a válasz, “Igen, Magyarországon vannak hajléktalanok.” számos tartalmi és politikai üzenetváltáson ment keresztül. A közbeszéd mára már szinte elcsépelet szóként ismeri, használja a szót, “hajléktalanok”, mellyel tíz évvel ezelőtt szembesült, s melynek kimondása, jelenlétének felismerése annak idején politikai tényezővé vált – áll az 1999-es Február Harmadikai Gyorsjelentésben.³⁰

A szocialista állam 1953 óta tagadta a hajléktalanság intézményét – hiszen egy ideális országban ennek nincs helye. Ám a nyilvánosság térnyerésével és mellébeszélések ellehetetlenítésével feszínre került a valóság: hajléktalanság volt, van és lesz is. Ennek talán a legegyszerűbb indoka a hajléktalanság kialakulásában keresendő. Nagyon sokáig a hajléktalanná válás metóduását strukturális és társadalmi okokkal, hiányossággal indokolták, kihagyva az emberi tényezőt a képletből. Pont ezen emberi tényező az, mely a mindig változó, saját történeteket és sorsokat bemutatva visz közelebb az egyéni tragédiákhoz. Persze beszélhetünk rendszerszintű hiányosságokról és mintázatokról, az egyén szerepét lebecsülni nem lehet. A hajléktalanság újatermelését leíró jelenségek leginkább az elszegényedés, munkanélküliség, alkoholizmus, drogfogyasztás, szociális kiszolgáltatottság, családi feszültségek.

Persze megfigyelhető egy szóhasználati különbség is a rendszerváltás előtti és a rendszerváltás utáni hajléktalansággal kapcsolatban: míg régen leginkább a lakástalan szóval volt azonosítható a hajléktalan kifejezés, addig napjainkra már az otthontalannal egyezik meg. Ez tekinthető indoknak is a szocialista állam által propagált hajléktalan-mentességre.

1989 telén nyílt meg az első menhely egy csepeli tornateremben.³² Ezt követte egy VIII. és egy X. kerületi munkásór bázis átadási, illetve a Csillebérci Úttörő Tábor ideiglenes menedékké

avanzsálása. 1990 januárjában megalakult az első civil szervezet, mely hajléktalanok kezelésével, elszállásolásával és segítésével foglalkozik, a Menhely Alapítvány.

A hajléktalanellátó szervezetek és intézetek a 90-es években megerősödtek, jogi keret kaptak. A demokrácia útjára lépett Magyarországon megjelentek szociális otthonok, gyermekvédelmi intézetek, családsegítő központok, népkonyhák, éjjeli szállók, nappali melegedők, jogi segítséget nyújtó szervezetek – akár állami, egyházi, önkormányzati vagy civil kezdeményezésre.

A 178/2018 (X.2.) kormányrendelet újra kriminalizálta az életvitelszerű közterületi tartózkodást, azaz azon hajléktalan életformát, melynél az ember nem veszi igénybe az ingyenes éjjeli szállás nyújtotta lehetőséget. A kormányrendelet egy valós feszültségre hívja fel a figyelmet – a többségi társadalom számára zavaró a hajléktalanok látható életviteli, a közösségi normáknak nem megfelelő viselkedés. Másfelől a rendelet figyelmen kívül hagyja a kompromisszum lehetőségét, a szociális érzékenységet, és újra fejlesztés és pozitív megerősítés helyett büntetéssel küzd a hajléktalanság ellen. A rendelet nagy felháborodást keltett – legfőbb kritikája szerint a problémát a kormány a szőnyeg alá söpri ahelyett, hogy megoldaná. A 21. Február Harmadikai Gyorsjelentés szerint a kriminalizálás nem oldotta meg a helyzetet, a hajléktalanok közterületi életvitelt folytató része nem változtatott ezen, az éjjeli melegedők kihasználtsága 2019-ben kevesebb volt, mint az elmúlt 3 évben bármikor.²⁸

Február 3

A Február 3 Csoport 1999 óta minden évben elkészíti kérdőíves adatfelvételét a hajléktalan emberek körében. Minden év február 3-án történik az adatok rögzítése – egy átlagos téli napon, melyre nem esik semmi ünnep vagy épp hétköznapi esemény (pl.: nyugdíjfolyósítás), mely a mért adatokat torzítaná. Az anonim kérdőívnek két része van – egy változatlan, mely már a 20. évben ugyanazokat a kérdéseket tartalmazza, és egy változó, mely minden évben egy specifikus kérdéscsoportot jár végig.³²

Az adatfelvétel az egész országban történik – Budapesten és a vidéki városokban, közterületen, nappali melegedőben és éjjeli szállásokon egyaránt. A kérdőív kitöltése teljesen önkéntes és anonim alapú. A kutatás megpróbálja feltérképezni az ország hajléktalanságát, hogy egy valós képet kapjunk a fedél nélküli életvitelt folytató társainkról. Évente körülbelül 8 000-10 000 hajléktalan embert sikerül elérnie a kérdőívnek. Persze a módszertannak is megvannak a maga

korlátai: az önkéntes csatlakozás miatt egész városok tudnak kimaradni a kutatásból, a hajléktalanokat sokszor nehéz aznap megtalálni, de sokszor a kapacitáshiány, a szociális munkások hiánya is problémát okozhat. Mégis a „február harmadika” egy világviszonylatban is egyedülálló kutatásnak tekinthető, adatbázisa, elemzései és kutatásai egyedülállóak, és –ha szabad ilyet mondani – irigylésre méltóak. A magyarországi hajléktalan kutatás alappillére. A kutatás longitudinális állandósága lehetővé teszi a tendenciák megfigyelését, a változások nyomon követését – és ezáltal a minél gyorsabb és minél pontosabb válasz, megoldás megtalálását és alkalmazását. Az évente változó specifikus kérdéscsoport pedig a témát és a problémakört mélységében kutatja, évről-évre egyre mélyebben és szerteágazóbban bemutatva.

A „Február Harmadika” Munkacsoport tagjai (2018):

Bényei Zoltán, Breitner Péter, Gurály Zoltán, Gyóri Péter, Kovács Ivetta, Mózer Péter, Szabó Andrea

„Húsz év alatt rengeteg változáson ment át a felmérés, máshogy, más kérdéseket teszünk fel, más embereknek. Ami változatlan az évek során az a kiapadhatatlan kíváncsiság, amivel minden év február harmadikán figyeljük a friss eredményeket, hallgatjuk a segítők beszámolóit és várjuk az eredményeket. Hiszünk benne, hogy évről-évre gyűjtött adataink elengedhetetlenek ahhoz, hogy a magyarországi hajléktalanságról alkotott képünket valódi tények, valódi emberek válaszai alapján alakítsuk.”

Menhely

„Mindenkinek legyen otthona!”

A civil szervezet olyan társadalmi szervezet, amely nonprofit módon, a kormányzattól függetlenül, önkéntes alapon a közjó javára működik, önszabályozó, intézményesült önszerveződés. A legtöbb civil szervezet egy társadalmi probléma, vagy épp hiányosság köré szerveződik. Önerőből, alulról építkező rendszere képezi az alapját demokratikus jelenlétének. A civil szervezetek tevékenysége kívül esik az állam – állampolgár tengelyén, egy új eleme ennek a képletnek. Pont emiatt hatásköre és a társadalomra gyakorolt hatása egyszerre lehet korlátlan és bekorlátozott. Mindenesetre jelenléte a demokratikus állam és a jóléti társadalom alapja.

A Menhely Alapítvány 1989-ben jött létre Budapesten. A Menhely Alapítvány az első olyan független, világi szervezet, mely a fedél nélkül lévő, hajléktalan, otthontalan emberek

helyzetének megváltoztatása, az ilyen helyzetbe kerültek segítése, ezeknek a helyzeteknek a megakadályozása, enyhítése érdekében jött létre és működik létrehozatala óta.³³

Az Alapítvány alapértéke, hogy minden embernek alapvető joga van ahhoz, hogy mind jogilag, mind fizikailag, mind társas kapcsolataiban - biztonságban érezhesse magát egy helyen: egy lakásban, egy településen, egy hazában. Az Alapítvány alapcélja, hogy ez a lehetőség valóban mindenki számára elérhetővé váljon, ettől a lehetőségtől senki ne legyen megfosztva.

A Menhely Alapítvány próbál egy holisztikus együttműködés által, több különböző oldalról is segíteni célcsoportjának. Futó projektjeik:

- Fedél Nélkül – hajléktalanok lapja, az első utcalap kiadója
- Diszpécser Szolgálat – 24 órás segítségnyújtás, tájékoztatás, kríziskezelés
- Gyorsítósáv – munkahelyi integrációs program, álláskeresés
- Krízisautó – elsősegély jellegű élelem és ruházat, gyógyszer kiosztása, szociális és egészségügyi intézményekbe való személyszállítás
- Kürt – nappali centrum
- Práter – nappali centrum
- „Tégy az emberért” központ – háttérirodák gyűjtőhelye
- Utcai Gondozó Szolgálat – szociális ellátás lehetővé tétele nehezen mobilizálható kliensek esetében
- Úton – Lakhatási Csoport – egyéni tanácsadás, albérletkeresés, adósságkezelés, stb.
- Vajda 3 Melegedő – nappali melegedő, csomagmegőrzés
- Vajda 3 Szálló – éjjeli menedékhely

A Menhely Alapítvány működésének alapja a szociális munkások, ám szívesen várják az egyetemista hallgatókat szakmai gyakorlatra is. Önkéntes-programjuk nyit a többségi társadalom felé: a kölcsönös tisztelet, elfogadás és segítségnyújtás által közelebb hozza a hétköznapi embert a hajléktalanokhoz. Előadásokkal, képzésekkel és egy kézikönyv összeállításával a többi szociális ellátásban dolgozók számára állít össze évről-évre frissülő joganyagot.

Hajléktalan utak (Győri Péter)³⁴

A Február Harmadika Munkacsoport 21 darab adatfelvétele közül található egy, a 2004-es, mely a hajléktalanok térbeli mozgására kérdezett rá. Ezen kutatás eredményeit Győri Péter 2010-es Hajléktalan utak című publikációja foglalja össze. Kutatásom szempontjából ez tekinthető a legfontosabb szakirodalomnak, hiszen mind témájában, mind kontextusában erre a műre építkezem.

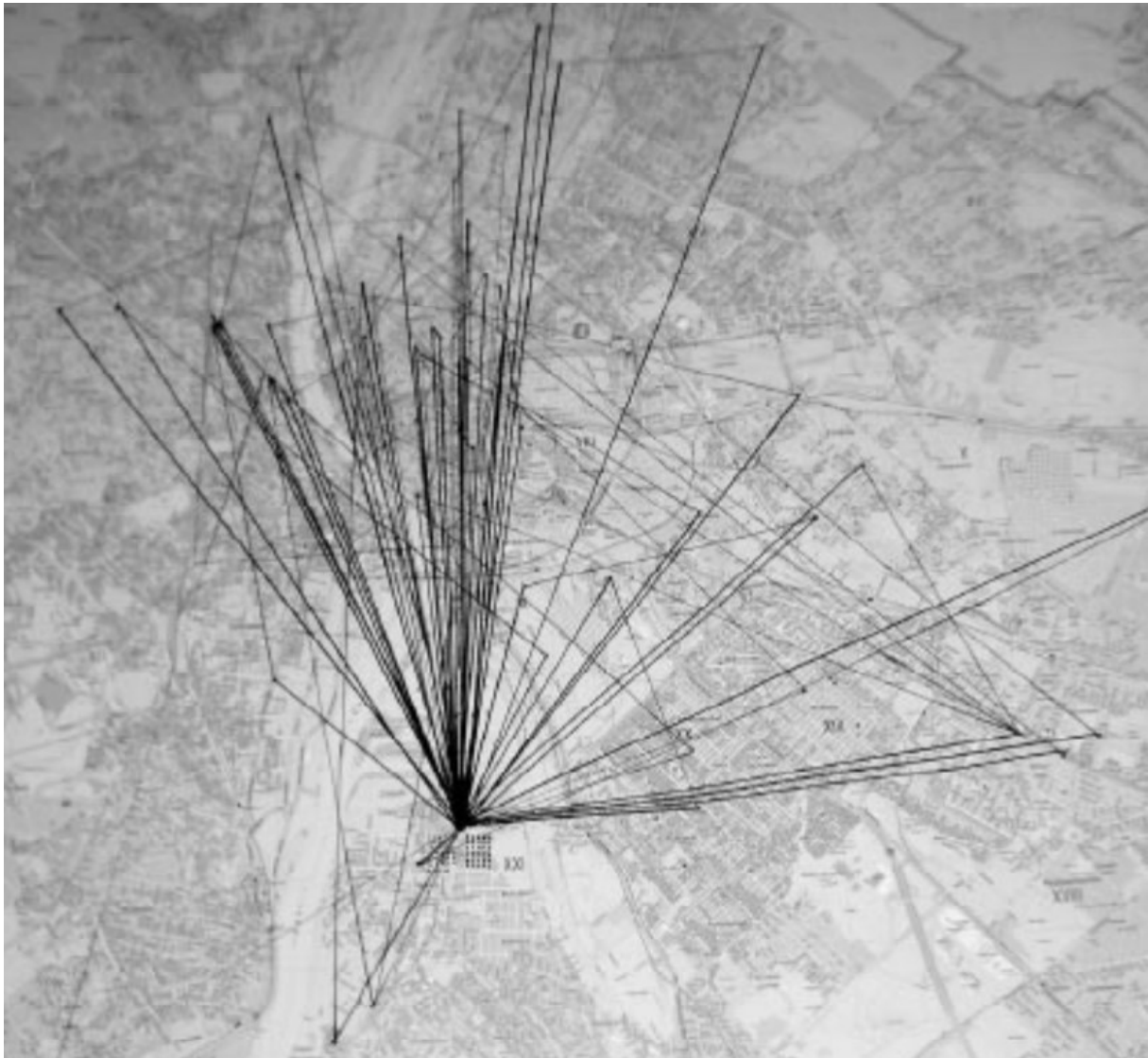
A 2004-es adatokat összevetésre kerültek az addigi felmérésekkel, és felszínre került a hajléktalanság újratermelő képessége. Noha a személyek cserélődnek, történeteik, egzisztenciájuk és hátterük kísértetiesen hasonlítanak „elődjeikéhez”. Emellett megfigyelhető egyfajta fluktuáció, intenzív ki-be mozgás az önálló lakhatást nélkülöző és valamifajta önálló lakhatással bíró emberek között. Azaz kijelenthető, hogy a hajléktalanok között sok a „visszaeső” (25%), pár év sikeres lakhatás nem feltétlenül jelenti a szociális védőháló kiépülését és az integrálódást.

Lakhatás szempontjából alcsoportokra bonthatjuk a hajléktalanokat: utcán alvók, szállókon alvók, bizonytalan lakásban megalvók. A három csoport között sokszor tapasztalható átjárás, akár napról-napra változhat, ki hol alszik. Mégis e három csoport jól elkülönülő jegyekkel rendelkezik: más szociális beágyazottsággal, pénzügyi helyzettel, egészségügyi helyzettel és perspektívával.

A kérdőív kitért a napi rutinjukra is – ki mivel tölti a napját. A válaszok talán legmeglepőbb eredménye, hogy kifejezetten pontosan válaszoltak, egy óra híján részletesen be tudtak számolni az egész napjukról.

A térbeli és időbeni tényezők együttes mérésére ez kérdés lett feltéve: *Hol volt és mit csinált tegnap 10 órákor és 14 órákor?*

Mind a két időpontra ugyanakkora arányok születtek válaszaikban: a megkérdezettek 2/5-e valamely intézményben volt, míg 1/5 utcán volt, 1/5 munkahelyen, 1/5 egyéb. A térbeli tényezőre adott válaszok rettentő érdekesek – minden személyről tudunk 4 helyet, ahol aznap megfordult (reggel, délelőtt, délután, este). Ebből, ha nem túl pontosan is – de bemutatható, mekkora az egyének minimális mozgási rádiusza. Sajnos ezek a térképek megmaradt a munkafázisba. Mindenesetre az adatokból rögzíthető, hogy a menhelyekre bemenők, ott alvók és a fedél nélkül megalvók lényegében ugyanazokat a köztereket, városi csomópontokat ismerik és használják.

csepeli munkatérkép, manuális³⁴

Külföldi példa

Győri Péterrel való konzultációm során hamar felébredt bennünk az ábránd, tudományos szempontból mennyire érdekes és hasznos lenne, ha a kutatásomat (vagy akár egy Február Harmadika kutatást) GPS segítségével tudnánk felvenni. Ez az újfajta módszer óriási újítást tudna hozni a hajléktalanok mozgásának letérképezésével kapcsolatban. A tūpontos hely és idő meghatározása új perspektívát nyitna az eddig kialakított hajléktalanság képünkben. Mindamelletts persze vannak hátulütői is – gondoljunk csak bele a Kínát egyre nagyobb mértékben és egyre pontosabban behálózó tér- és emberfigyelő kamerarendszerére, mely Orwell 1984-ét idézi. Emelletts a GPS koordináták által lekövetett mozgás figyelmen kívül hagyja az emberi tényezőt, az emberi preferenciákat és érzéseket. Az ember számadattá

változik. Összegezve tehát egy nagyon érdekes gondolat kísérlettel játszottunk el, melynek hasznossága megkérdőjelezhetetlen, ám kritikai szemlélete kötelező.

Az első GPS követési tanulmány 2015-ben készült Odense³⁵ (Dánia) városában, a marginalizált emberek preferenciáinak és szokásainak minél pontosabb lemodellezéséért, megismeréséért. A projekt kétes megítélésű, nagy médiafigyelmet kapott és sok támadásnak vált célpontjává. Ám a hajléktalanok térbeli mozgásában előrelépést ért el.

2019 nyarán közölt kutatást a témában a Cseh Tudományos Akadémia kutatócsoportja³⁶. A mintavétel két városban valósult meg, Prágában és Plzenben. Ez az eddigi legnagyobb GPS követési tanulmány, 80 fő napjait követte végig egy héten keresztül. A hajléktalanok minimális pénzüsszeget kaptak a kutatásban való részvételért. A magánélet sértetlensége miatt térképeket nem publikáltak. A GPS által közölt adatok mellett megkérdezték a kliensek a napjukról is. Kutatások rávilágít a retrospektív lekérdezések és a GPS által közölt valós adatok markáns különbségére. E kettősség három okra vezethető vissza: Egyfelől a célcsoport nem tud pontos napirendet követni, mert életvitelük erősen stresszes, éhesen, megfázva és elfáradva nehéz egy pontos napirendet tartani. Másfelől sok programjuk nem időhöz kötött, pillanatnyi döntések, a kialakult helyzetekre adott reakciók összessége határozza meg időbeni és térbeli létüket. Harmadrészt a hajléktalanok között kifejezetten magas a pszichológiai betegségek, rendellenességek és a szerhasználat aránya, mely szintén gyengíti a pontos idő és hely meghatározását, az emlékezés képességét. A kutatás eredménye arra mutat rá, hogy a rosszabb körülmények között élő hajléktalanok (utcán éjszakázók, erdőben, sátorban alvók) mozgása sokkal nagyobb, mint az éjjeli szállókon, barátoknál alvó, ágyra járó hajléktalanok. A nagyvárosokban (Prága) sokkal nagyobb utat járnak be, mint a kisvárosban (Plzen) élők. Mégis a gyengébb lakhatási körülmények között élők lassabban közlekednek, mint a jobb módúak. Ez leginkább a tömegközlekedési eszközök használatával magyarázható. A jobb lakhatáshoz való hozzáférés javítja a mobilitásukat, ezáltal az életkörülményeiket.

Ez az objektív adatgyűjtésen alapuló kutatás az eddigi, kvantitatív és kvalitatív elemzések érdemi megállapításait megerősíti, lényegesen új megállapítást nem tesz – ám használata és jelenléte előrevetíti a jövő újfajta módszertanát, potenciállal bír.

KUTATÁS

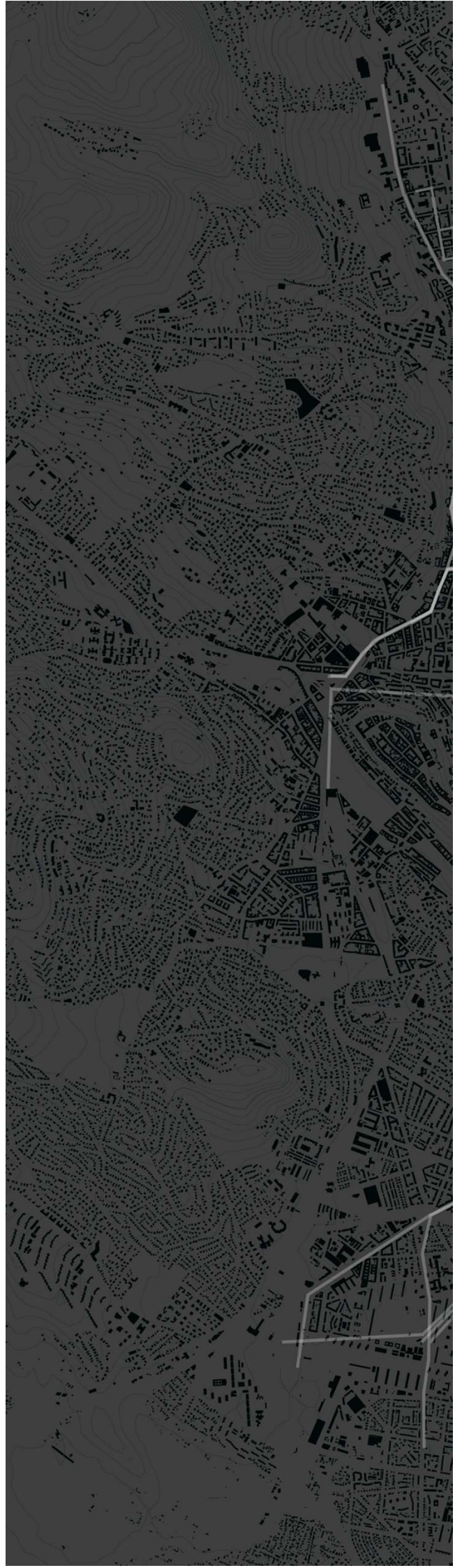
Előzmények

A hajléktalanok élettere a város és az utca. Ottthonalanként kevés védelmet nyújtó helyhez tudnak kötődni, életmódjuk miatt ki vannak téve a város viszontagságainak – mely egyszerre potenciál és átok. Ezen publikus terek számukra egyet jelentenek a privátszférájukkal. Vizsgálva közlekedésüket – kisarkítva, de – az otthonukat vizsgálom.

„Az ember igazi hona nem a ház, hanem az út, és maga az élet egy utazás, amelyet lábon kell megtenni.”²

Noha ez az idézet az írásom kontextusában egyfajta fekete humorként is értelmezhető, mégis létjogosultságát érzem ezen soroknak. Leginkább a lehetőséget és a pozitív attidűdöt tudnám kiemelni. A hajléktalanok számára Budapest mást jelent, mint számunkra. Minden új szemszögből lesz ezáltal megvilágítva és átértékelve. A saját tér felértékelődik. Az illegális általánossá válik. Bizonyos funkciók és téri kialakítások felértékelődnek, csakúgy, mint az ingyenes szolgáltatások. Számomra a legmegdöbbentőbb ilyen kiütközés az egyik interjúalanyom vallomásánál jött elő. Egy picit elgondolkozott, mondhatja-e nekem az igazságot. Félig szomorkásan és szégyenlősen, végül mégis megosztotta velem, hogy nagyon sokszor pihenni egy piac közmosdójába jár. Bezárja magára az ajtót, és ott melegszik órákon keresztül. Hogy a legkevesebb inzultus érje – s emellett a kényelem is fontos, a mozgássérült mosdót szokta választani. Beszélgetésünk óta óhatatlanul is figyelem a plázák, piacok mosdóit, s megállapíthatom, nem ő az egyetlen, ki ezt az utat választja a rekreációnak.

37 hajléktalan egy napja, térkép

Módszertan

A minél pontosabb adatfelvétel miatt a személyes beszélgetések, interjúztatás módszerét választottam. A téma nagysága miatt a hajléktalanok egy szeletére szűkítettem célcsoportomat – a nappali melegedők közönségére. A Menhely Alapítvány megkeresése után lehetőségem nyílt 3 napon keresztül a Práter utcai nappali melegedőjünkben egy szociális munkás segítségével elérnem a hajléktalanokat. Tehát a kutatásom is ezen szűk csoportra értendő. A melegedő reggel 8 órától délután 6-ig fogad vendégeket, szendvicssel, kávéval és teával. Lehetőség van tisztálkodásra, internethasználatra, tévzésre és mobiltöltésre, adományruhák elvitelére. Naponta körülbelül 80-100 ember fordul meg a melegedőben, ám törzsközönsége körülbelül 30 fő köré tehető. 30 interjú elkészítését tűztem ki magam elé célul, tudva a realitásokat – mind saját határait, mind a szervezet, mind pedig a válaszolók határait. Végül 37 interjút sikerült felvennem október 7-én, 8-án és 10-én. Ezek hétköznapi napok voltak (hétfő, kedd, csütörtök), így a napi rutinjuk nem nagyban tér el az átlagostól. Az interjúkat 11 óra és 16 óra között vettem fel. Átlagos, napsütötte őszi napok voltak. Az adatgyűjtésben való részvétel önkéntes volt.

A kérdőív összeállításában segítségemre volt Győri Péter, a Menhely Alapítvány kuratóriumi elnöke. A kérdőíven megkérdezésre került az alany neme, kora és hogy mióta hajléktalan. Ezen az alapinformációkra rákérdező részen kívül csak egyetlen kérdést tettem fel:

Hol tölti egy napját?

A válaszadókat megkértem, vázolják fel a mai napjukat, hol és mikor keltek fel, utána hova mentek és mivel, mit csináltak ott, és így tovább egészen a lefekvésig. Tehát a válaszadónak egyszerre kellett visszaemlékeznie a mai napjára, és elterveznie a jövőjét, a délutánjának és estéjének a menetét. Egyszerre kaptam egy valós, megtörtént szeletét a napjának, és egy elképzelt, lehetséges folytatást.

Az emberi dimenzió ilyen magasszintű alkalmazása a kérdőívekben magában rejti a pontatlanság lehetőségét. Sőt, talán többet is, mint csak a lehetőségét. Mégsem tartom ezt problémának, mert ezáltal sokkal inkább a kognitív térképüket fogom megkapni, mintsem az objektív valóságot. Programok kimaradnak, vagy épp egymásba ütköznek. Az idők eltolódnak, néhol szalad, néhol elvész. A tér tágul, majd szűkül, talán ki is csavarodik. Azt a világot kapom meg, melyet igazán kutatni akartam. Az ő életüket. A hajléktalanok világát.

Adatalapú elemzés

Az eddigi legtöbb magyarországi kutatás, mely a hajléktalansággal foglalkozott, adatalapú elemzésre épített, ezért dolgozatomban ezen része leginkább a felvett adataimat helyezi el az eddigi publikációk eredményeihez viszonyítva. Mivel kutatásom kis merítéssel dolgozott, nem tekinthető reprezentatívnak, ezért viszonyítási pontként, origóként a többi publikáció adatai jellenek meg, nem pedig az enyéim.

NEM	
Férfi	Nő
34	3
91,8%	8,2%

A hajléktalanok 77% férfi és 23% nő.³⁷ A felmérésem esetében ez a markáns különbség és egyoldalúság megfigyelhető, ám mértéke túlzó. A Práter utcai nappali melegedőben a férfiak aránya felülreprezentált a hajléktalan-társadalomban mért arányukhoz képest.

KOR	
Legfiatalabb	26
Legidősebb	68
Átlag	57,4

KOR	FŐ	SZÁZALÉK
- 30	3	8 %
31 - 40	5	13 %
41 - 60	17	46 %
61 -	12	33 %

A hajléktalanok életkora 48 év köré tehető, a legfiatalabb 17 éves, míg a legidősebb 80.³⁷ Ehhez képest válaszadóim átlagéletkora 10 évvel magasabb.

10% 30 év alatti, 10% 60 év feletti, míg 20% 30-40 év közötti és 60% 40-60 év közötti a 2004-es Február Harmadika adatai³⁴. Ebből jól látszik, hogy leginkább a 60 év feletti korosztály az, mely ezt a nappali melegedőt az átlagnál jobban kedveli és használja, de kiemelendő, hogy a fiatalok az átlagosnak megfelelő arányban képviseltetik itt magukat. Leginkább a 41-60-as korosztály „hiányzik”.

MIÓTA HAJLÉKTALAN	FŐ	SZÁZALÉK
- 1 éve	3	8 %
1 – 10 éve	17	46 %
10 - éve	17	46 %

Az egy éven belül hajléktalanná váltak aránya 14%, míg a több mint 10 éve hajléktalanoké 25%, az 1-10 év óta hajléktalanok aránya pedig 61%.³⁴ A felvett válaszok alapján nem csak idősebbek a megkérdezettek az átlagnál, de régebb óta is hajléktalanok. Megfigyelhető, hogy ez a térhódítás csak minimálisan érintette az egy éven belül hajléktalanná válók arányát. (Hasonló a helyzet, mint a korosztályok arányainak alakulásánál.)

NAPI RUTIN	ÁTLAG	NEM VÁLASZOLT
Ébredés	6:00	0
Fekvés	24:00	5
Ébrenlét	18 óra	5
Alvás	6 óra	5

A kérdések közül először fordult elő, hogy az alany nem válaszolt, ez az összes megkérdezett 13 %. Míg a reggelét mindenki fel tudta idézni, sokan nem tudták arra a választ, mikor (és hol) fognak lefeküdni. Ez a tudatos tervezés hiányára és a bizonytalanságra enged következteti. Összességében még az is kiemelhető, hogy viszonylag korán kelnek a hajléktalanok, mely leginkább a szállásuk formájából adódik (éjjeli menedékek zárása, közterületeken való tömmegek megjelenése). Ez a kevés alvást eredményezi. A válaszok közül a legkorábbi ébredés a hajnal 3 óra – a kelenföldi aluljáróban megbúvó hajléktalant ekkor ébresztette fel és tessékelt ki egy rendőr. De a 4 órás kelés is gyakori a megkérdezettek között (25 %).

PROGRAMOK	FŐ
Étkezés	32
Munka - Munkakeresés	14
Beszélgetés - Találkozó	10
Vásárlás	9
Csavargás - Gyűjtögetés	9
Alkohol fogyasztása	8
Alvás - Pihenés	6
Ügyintézés	5
Kórház	4
Tisztálkodás - Mosás	4
Ruhaszerzés	4
Konzervosztás	3
Netezés - Filmnézés	2
Kacat eladása	2
Üvegleadás	1
Lottózás	1
Újságolvasás	1
Parkolozás	1
Erőgyűjtés	1
Segítenek nekem	1

Ennél a kérdésnél mindenképp az a legizgalmasabb, hogy mi is számít programnak számukra. Talán egyértelműen leolvasható a táblázatból, hogy ez az étkezés. 32 főnél is feljött ez a válasz, legtöbbször ismétlődve (reggeli, ebéd). Ám ez az ismétlődés még ennél is tovább mutat, sokan körbejárják a népkonyhákat és kétszer reggeliznek, kétszer ebédelnek, stb. Számukra ez prioritás és program (Maslow-piramis). A második legfontosabb program számukra a munka, munkakeresés – feltételezhetően egzisztenciális okokból. Pár esetben elmondták, hogy noha ma nem dolgoznak, mégis bementek a munkahelyükre. Talán számukra a legfontosabb szocializációs közeg a munkahely, s talán a legbiztosabb kiút is e bizonytalan lakhatási állapotból. Emellett még nagymértékben megjelenik a szociális élet, a vásárlás és a csavargás. Számomra meglepő őszinteséggel vallottak alkoholfogyasztási szokásaikról. Számukra az alkoholfogyasztás az életük része, nem rendelkezik pejoratív jelzővel. Persze ez igaz a többségi

társadalomra is, a borozgatás vagy a sörözés teljesen elfogadott társadalmi jelenség, a baráti körök legfőbb programja. Mégis a hajléktalanok alkoholfogyasztása társadalmilag lenézett, meg nem értett, el nem fogadott. A legérdekesebb válaszok a táblázat alján találhatóak. Mindkét válasz, mindkét program a Práter utcai nappali melegedőben eltöltött időre értendő. Azaz ők azért jöttek a melegedőbe, hogy erőt gyűjtsenek, illetve segítséget kapjanak.

TÖMEGKÖZLEKEDÉS	FŐ	SZÁZALÉK
IGEN	30	81 %
NEM	7	19 %

A hajléktalanok döntő többsége használja a tömegközlekedési eszközöket. Ugyanolyan népszerű számukra a metrók használata, mint a buszok, trolis vagy épp a villamosok. Ez arra enged következtetni, hogy jól ismerik a várost, kiváltképp a tömegközlekedést. Ám fizetni érte nem szoktak. Egyfelől Budapesten elég könnyű ingyen utazni, másfelől viszont így óriási bírságok felhalmozására képesek. Egyik interjúalanyom 300 ezer forint értékű tartozása van a BKV irányába, az összegyűlt bliccelések végett. A tartozás nyugdíj vagy jövedelem esetén a bejövő pénzösszeg felét lehívja törlesztésre. Azaz amíg a tartozás tart, csak keresetének felét kapja készhez a megbírságolt személy.

HOL ALUDT?	FŐ	SZÁZALÉK
Közterületen	13	35 %
Lakásban	4	10 %
Szállón	20	55 %
HOL FOG ALUDNI?	FŐ	SZÁZALÉK
Közterületen	11	30 %
Lakásban	4	10 %
Szállón	20	55 %
Nem tudja	2	5 %

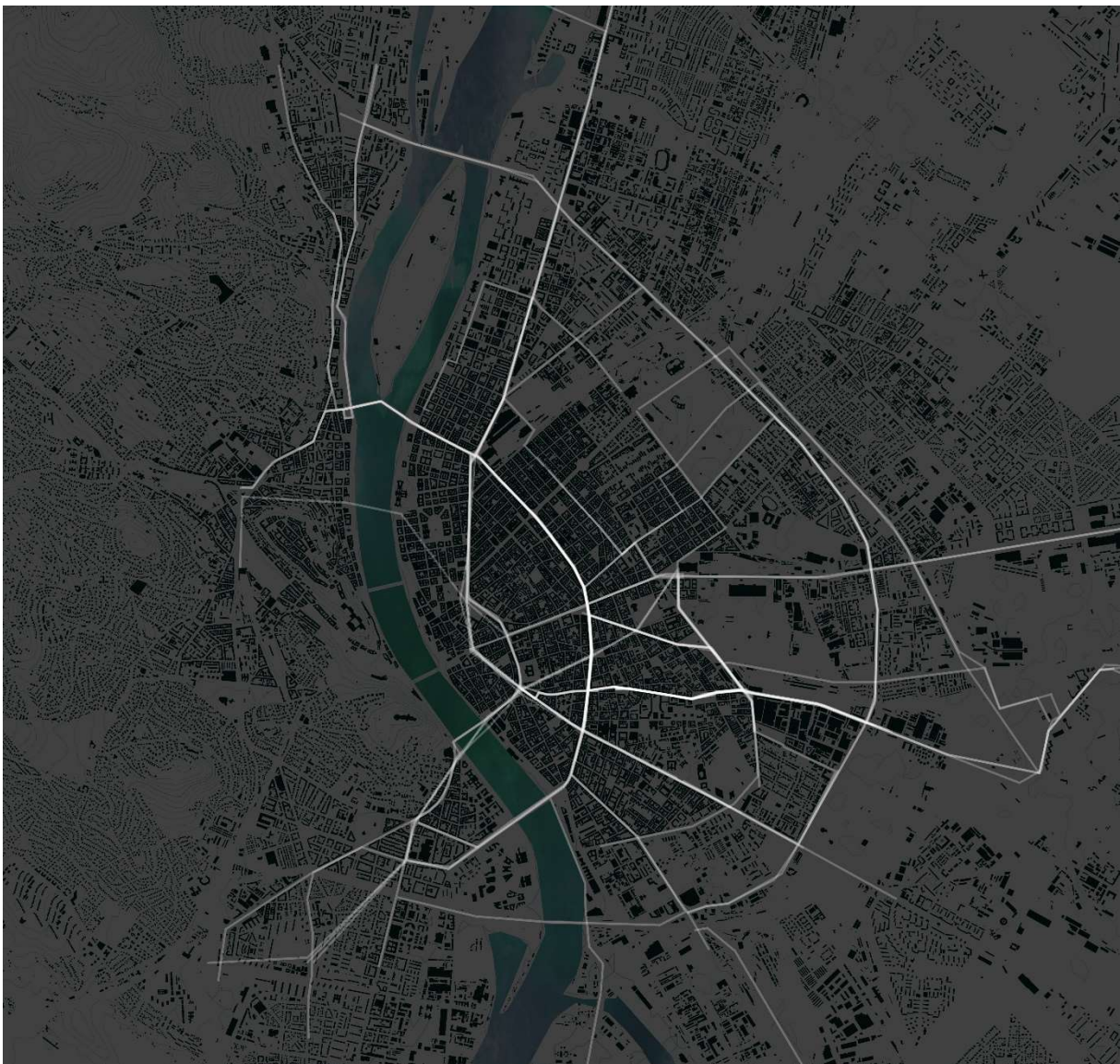
REGGEL-ESTE	FŐ	SZÁZALÉK
Ugyanott fog elaludni	31	84 %
Máshol fog elaludni	6	16 %

A 2004-es gyorsjelentés adatai szerint február harmadikán a megkérdezettek 82-87 %-a töltötte hajléktalanszállón az éjszakát, míg 10-14 %-a közterületen és 3-4%-a valamilyen lakásban. Az általam felvett adatok sorrendje megfelel ennek – a legtöbben szállókon éjszakáztak, míg a legkevesebben lakásban. Ám az arányok nagyban eltérnek – leginkább a jobb időnek köszönhetően, hiszen februárban hidegebb van, mint november elején, azaz aki általában az utcán alszik, szívesebben megy be egy fedett szállóra ilyenkor. A lakásban alvók aránya magasabb a 2004-es adatfelvételhez képest, ám ez betudható a kisebb merítés pontatlanságának. Nagyságrendileg sokkal többen ugyanott fognak aludni, ahol az előző este is tették, mint azok, akik nem tudják, hogy hol fogják tölteni az estét vagy máshol fognak éjszakázni.

Térképalapú elemzés

Az adatok térképeken való megjelenítése segíti a morfológiai elemzést. A GPS adatokra építő kutatás publikációjánál nem volt lehetőség a térképek közzétételére, mert olyan helyek is szerepeltek volna rajta, melyek az alany személyiségi jogait sértették volna. Ellenben az interjúkban csak olyan helyet, időpontot és programot osztottak meg a megkérdezettek, amelyet nem szégyelltek, amelyet felvállaltak. A térképek megpróbálják a legpontosabban bemutatni a kapott válaszokat, adatokat, ám fontos kijelenteni, hogy az emberi tényezők miatt ezen térképek talán leginkább Henri Lefebvre „megélt tereként” értelmezhetők. A percepció és koncepció, az objektív és szubjektív közötti szakadék áthidalásaként.

TÖMEGKÖZLEKEDÉS

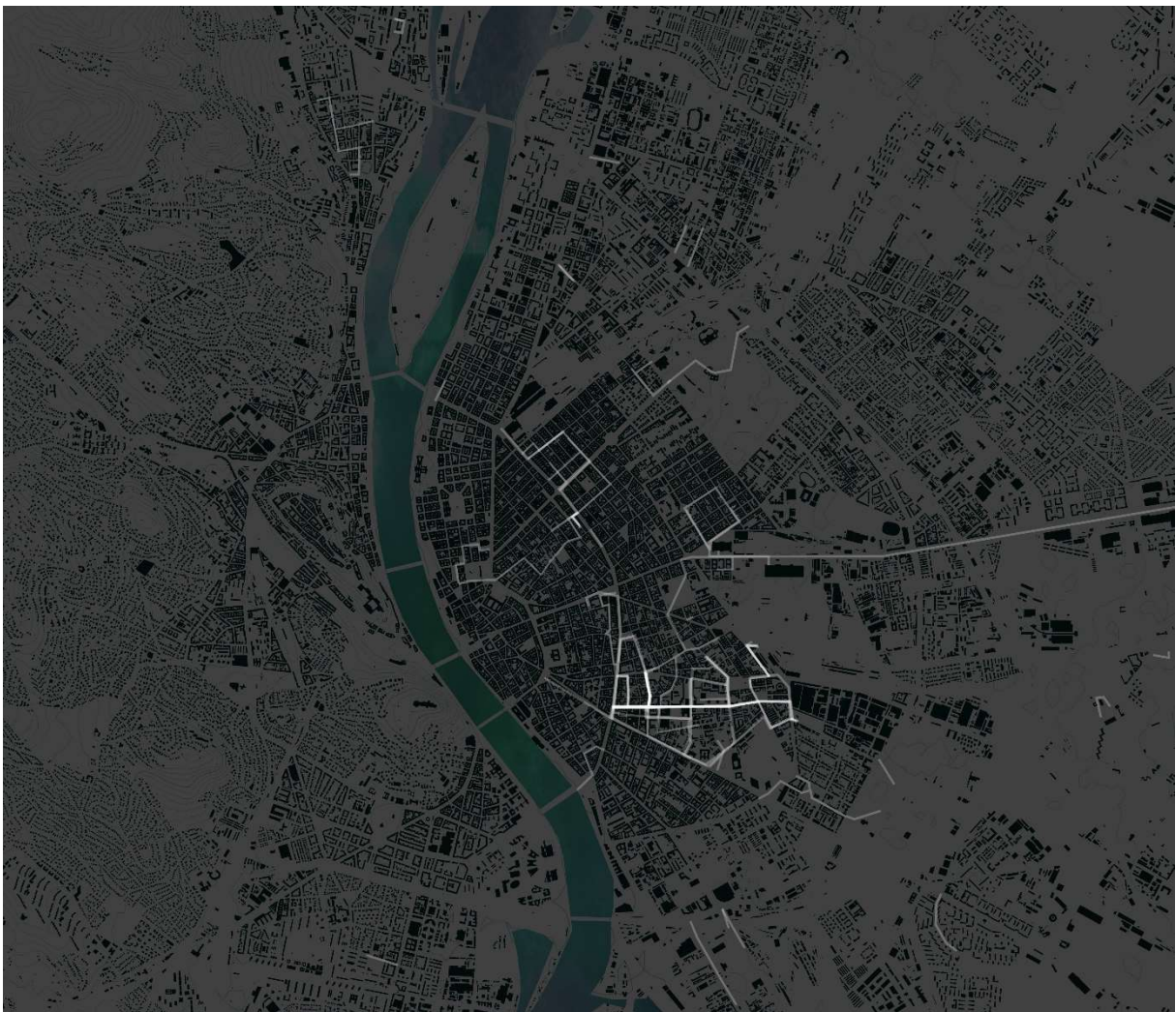

A térképen csak a közlekedési eszközzel megtett utak vannak bejelölve

A térképről leolvasható mely tömegközlekedési eszközöket és útvonalakat preferálják válaszadóim. A legtöbbet használt közlekedési eszközök nem sokban térnek el egy átlagos budapesti lakos által használt eszközöktől: 3-mas metró, 2-es metró, 4-es metró, 47-49-es villamos és persze a 4-6-os villamos. Mivel interjúimat a Práter utcában készítettem, a tömegközlekedési térképen is ezen a környéken a „legvilágosabb”, azaz ezeket a járműveket használták a legtöbben: 83-as troli, 37-es villamos, 9-es busz, 4-6-os villamos.

Meglepő lehet a közlekedési háló nagysága – szinte egész Budapestet behálózza. Találkozhatunk Kelenföldön, Óbudán, Kőbányán, Csepelen, Mátyásföldön és a Szűnyogszigeten éjszakázó hajléktalanokkal is. Kijelenthető, hogy összességében nagy térbeli mobilitással rendelkeznek.

SÉTA

A térképen csak a gyalog megtett utak vannak bejelölve

A séta térkép összességében jóval sötétebbre sikeredett, mind a tömegközlekedési térkép. Ennek okának nevezném meg a séta individuális mivoltját, illetve az adatok szűkösségét. Noha kilencen is megjelölték programjuknak a csavargást, mégis nagyon nehéz ennek a mozgásnak a bemutatása. Másfelől a sétálás közben ezernyi lehetőség adódik számunkra, merre is közlekedhetnénk – nem úgy, mint egy tömegközlekedési eszközön – azaz nagyon ritka, amikor ezek az útvonalak besűrűsödnek. Persze felfedezhető ilyen sűrűsödések a Keleti Pályaudvar környékén, az Izabella utcánál (népkonyha), a Tűr utcánál (népkonyha), a Blaha Lujza téren, Dankó utcában (éjjeli szállás), Klinikáknál, Vajda Péter utcában (éjjeli menedék) és persze a Práter utcában. Azaz kijelenthető, hogy a sétálás sokkal kisebb léptékű, mint a tömegközlekedés, lokális.

MOZGÁSOK MORFOLÓGIÁJA

A mozgások mértékétől függően megkülönböztetünk két nagy csoportot – a globális és a lokális közlekedőt. A globális közlekedő jele valószínűleg egy vonal lenne, hiszen a távolság számára nem kérdés. A városban felszabadultan mozog, egy nap alatt óriási távokat képes megtenni. A lokális közlekedő jele valószínűleg egy folt vagy egy pont lenne. Mozgása korlátozódik a számára közeli és ismert, komfortzónán belüli terekre. Nagy távokat ritkán tesz meg, inkább szűk téri környezetében szeret mozog. Arányaiban a két tábor közötti különbség minimális (19 lokális és 18 globális).

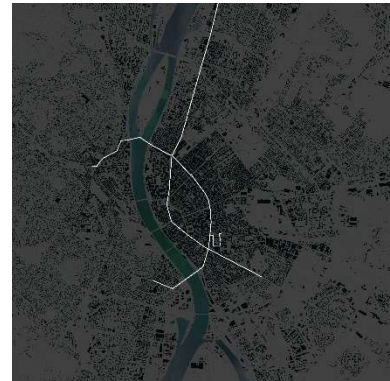
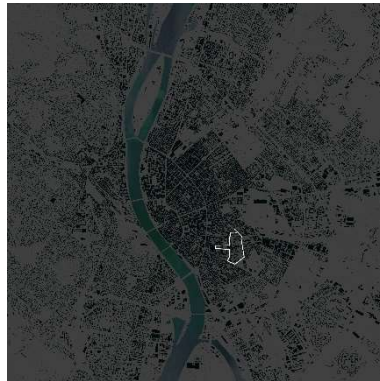

lokális közlekedők

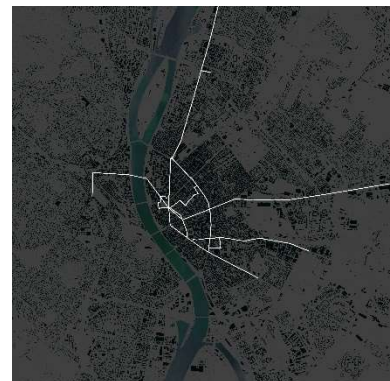
globális közlekedők

A kétfajta közlekedési kultúra mögött különböző életvitel húzódik. A globális közlekedőket nevezhetjük vándoroknak is, hiszen egy nagyon pozitív attitűddel rendelkeznek a világ megismerése iránt. Élnek a város adta lehetőségekkel. Míg a lokális közlekedők személyisége inkább visszafogottabb, zárkózottabb. Az új kihívásokra nehezebben lelkesedő egyéniségek.

3 példa a lokális közlekedőkre

Noha úgy tűnhet elsőre, hogy a harmadik képen látható személy vándor alkatú, ám utalva az „Otthona az út” jelenségre, ez cáfolandó.

3 példa a globális közlekedőkre

OTTHONA AZ ÚT

„Otthona az út” térkép– kiemelve azon útvonalakat, ahol aludtak / pihentek

A megkérdezettek 11%-a (4 fő) válaszolta azt, hogy az éjszakát egy tömegközlekedési eszközön töltötte (3 fő) vagy az a programja, hogy azon utazik és pihen (1 fő). Az a különös eset állt elő, hogy az utazás értékét veszítette, teljesen átalakult. Noha a közlekedésre általában egy dinamikus cselekvést szoktunk elképzelni, mely segít eljuttatni minket célállomásunkhoz. Ám számukra az utazás egy helyé vált. A tér beszűkült, a külvilág nem fontos. Legyen meleg és nyugalom. Erre a célra legalkalmasabb eszköz a metró. Jegyellenőrrel alig találkozni rajta, meleg van. Ez egy zárt világ a maga békecséggel. Ha egyszer lejut oda az ember, már biztonságban van. Másfajta megoldást takar a 6-os villamos. Éjszaka állandó kontroll alatt

tartják, a végállomásokon sem szükséges az átszállás, ám közvetlen kapcsolata van a világgal, ingerdúsabb környezet. A közlekedés menedékként jelenik meg számukra.

„Otthona az út” térképek – személyekre bontva, elsötétítve azon útvonalakat, ahol csak aludtak / pihentek

Ezen térképeket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a pihenést leszámítva keveset mozogtak a városban (egyikőjüket kivéve), ami még inkább erősíti azt a megállapítást, hogy ezen hajléktalanokat külön kell kezelni – se nem tekinthetőek lokális, sem pedig globális közlekedőkként.

KOROSZTÁLYOK

30 év alatti

31 – 40 éves

41 – 60 éves

61 év feletti

Az adatalapú elemzésnél különböző szempontok szerint csoportokra bontottam válaszadóimat. Az egyik ilyen szempont volt a koruk. Vajon vannak-e generációs különbségek, mit tudunk leolvasni városhasználati szokásaikról?

Mind a 30 év alattiak, mind a 31 és 40 év közöttiek magabiztos városhasználóknak tűnnek, akik behálózzák a várost. Egyik térkép esetében sem figyelhető meg sűrűsödés - minimális talán a Baross utca esetében. De ha csak ezt a két térképet szemléljük, nem tudnánk meghatározni a mintavétel helyét. Nem úgy, mint a 41 és 60 éves közötti, illetve a 61 évesnél idősebb

válaszadók térképeinél. Mindkét esetben megfigyelhetők a lokális és globális közlekedők, ám egyértelmű sűrűsödés van a Práter utca és Baross utca környékén. Minimális eltérés a két térkép között, de a 61 évesnél idősebb korosztály nagyobb rádiuszban mozog a 8. kerületben, mint a 41-60-as korosztály.

MIÓTA HAJLÉKTALAN

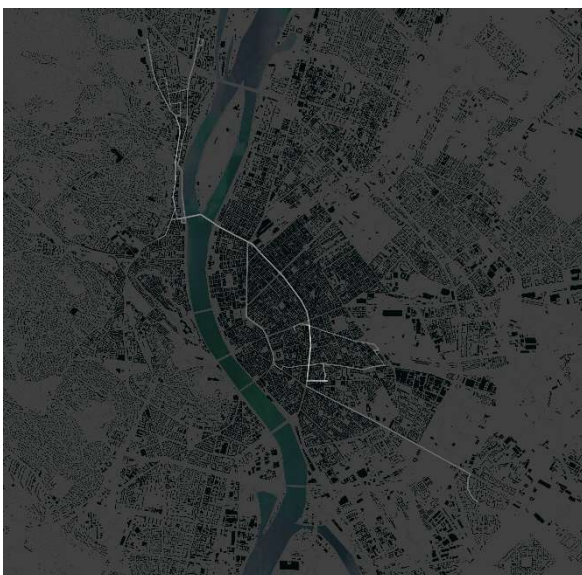
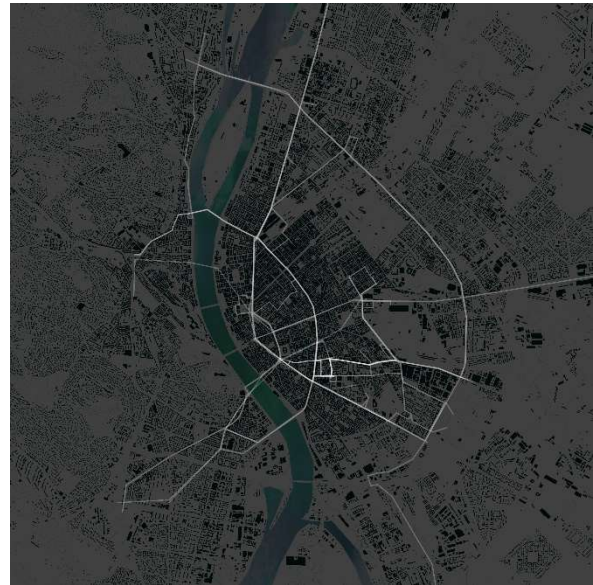

1. térkép (bal fent): 0 - 1 éve hajléktalan
2. térkép (jobb fent): 1 - 10 éve hajléktalan
3. térkép (bal alul): 10 - 100 éve hajléktalan

Az elmúlt egy évben fedél nélkülivé vált emberek térképén nem figyelhető meg semmilyen tendencia – talán csak azért, mert a válaszadók 8 %-áról beszélhetünk. Mindenesetre a térképen jól látszik, hogy inkább globális közlekedőkről beszélhetünk, semmint lokálisokról. Az 1-10 év óta hajléktalan emberek térképe nagyon besűrűsödik a Práter utca Baross utca között, ritka a

nagy távolságok megtétele. Ez már csak azért is meglepő, mert a több mint 10 éve hajléktalan emberek behálózzák a várost, sokkal nagyobb rádiuszú távolságokat tesznek meg, mint az 1-10 éve hajléktalanok. Elmondható tehát, hogy a rövid távokon való közlekedés, a lokalitásban való gondolkodás leginkább az 1-10 év óta fedél nélkül élő emberekre jellemző. Ennek pszichológiai oka keresendő – elméletem szerint a kevesebb mint 1 éve hajléktalanok csoportja még magabiztos; erős, pozitív jövőképpel rendelkezik, szociális hálójuk még nem veszett el. Az 1-10 éve fedél nélküliek valószínűleg már megtörttek, elfogta őket a kiúttalanság érzése. A több mint 10 éve hajléktalanok újra erőre kaptak, elfogadták sorsukat és nem akarnak ezen változtatni – mondhatni – újra élvezik az életet.

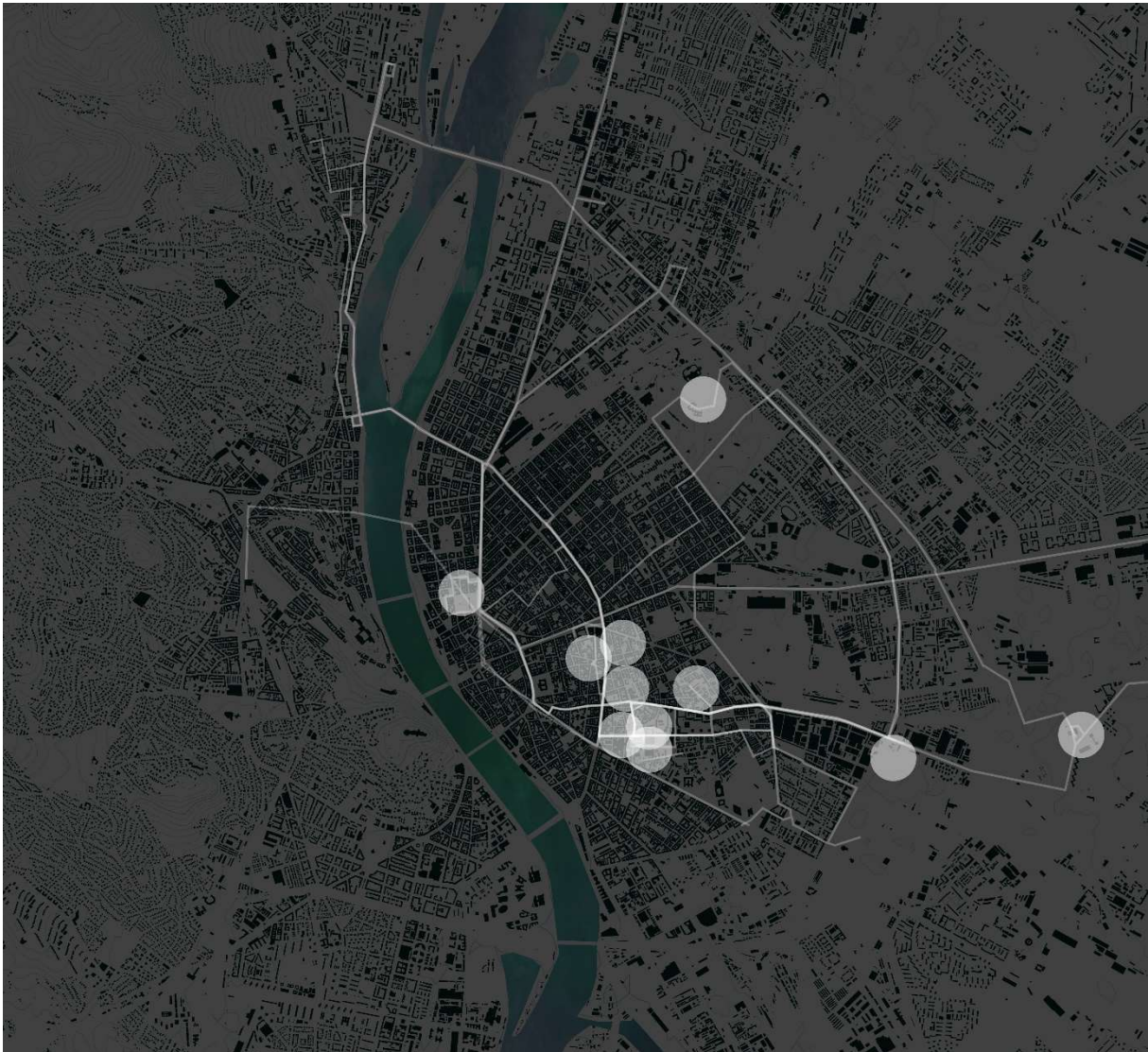
LAKHATÁS

1. térkép (bal fent): szállón éjszakázók
2. térkép (jobb fent): közterületen alvók
3. térkép (bal alul): lakásban éjszakázók

Hasonló mintázatokra lehetünk figyelmesek ezen térkép esetében is, mint a korosztályos széttagolás és a hajléktalanság ideje alapján csoportokra bontó térképeknél. Szintén van egy csoport, mely kis létszámú, ám térképéből a nagy távok megtétele olvasható le – ezen bontás esetében a lakásban éjszakázókat tekinthetjük ilyennek. A heterogén közlekedési struktúra megfigyelhető mind a közterületen éjszakázók, mind a szállókon alvók esetében is, mégis tudunk különbséget tenni e két csoport mozgásai között. Míg a közterületen alvók mozgása egységesen elterül a térképen, addig a szállókon alvók esetében megfigyelhető a Baross utca és a Práter utca környékének besűrűsödése. A kisebb távokat megtevő hajléktalanok leginkább ebbe a csoportba sorolódnak.

CSAVARGÁS

Csavargó emberek mozgásának térképe, körrel jelölve a csavargásokat

A helyzetüket nagyon sokszor nem tudták vagy nem akarták pontosan megadni számomra. Ezeket a szituációkat nevezem csavargásnak. Összesen 11 ember (30 %) csavargott. A csavargások a 8. kerületre koncentrálnak. A csavargás célja változó – „üvegszedés”, „séta össze-vissza”, „séta a Városligetben”, „parkolózás”, „kukázás”, „gyűjtögetés”, „két kör a 8-ban”. Emellett néhány helyzetre jellemző volt, hogy az interjúalany nem akarta megosztani velem hol is töltötte éjszakáját, így csak simán a kerületet adta meg meghatározásként. Másik eset, amikor még ő maga sem tudta, hogy hol fog lefeküdni, csak „valahol a 8-ban”.

A csavargás maga a megtettesült városi promenád. Ennek külön dimenziót nyújt, hogy ők séta közben mire figyelnek – nem a lüktető városi hangulatra, nem a szép homlokzatokra, a szellőre, napsütésre, stb., hanem a kukákra, a parkolóórákra, az üvegekre. Számukra a séta a pénzszerzési lehetőség, munka.

A csavargásokat nem jelöltem a többi térképen, ám a videóban elhalványuló nagyobb körökként jelennek meg.

MINTÁZATOK

Az adataalapú csoportosítások térképesítése közben megfigyelhettünk hasonlóságokat, melyek mintázatokká állnak össze. Persze ezek lehetnek csak véletlenek, ám érdekes gondolatkísérlet. Ezalapján tudunk összefüggéseket meghatározni a különböző csoportok témákat átívelő egységére:

1. szállókon éjszakázó, 1-10 éve hajléktalan, 41-60 éves, tömegközlekedést nem használ, jellemző rá a lokális közlekedés
2. közterületen éjszakázó, több mint 10 éve hajléktalan, 61 évnél idősebb, tömegközlekedést használ, jellemző rá a globális közlekedés

Ezen attitűdök szépen megfigyelhetők a térképeken, ám a megállapítások nem kőbe véssett dogmák, inkább csak a kutatás alapján visszatérő elemek rendszerezése.

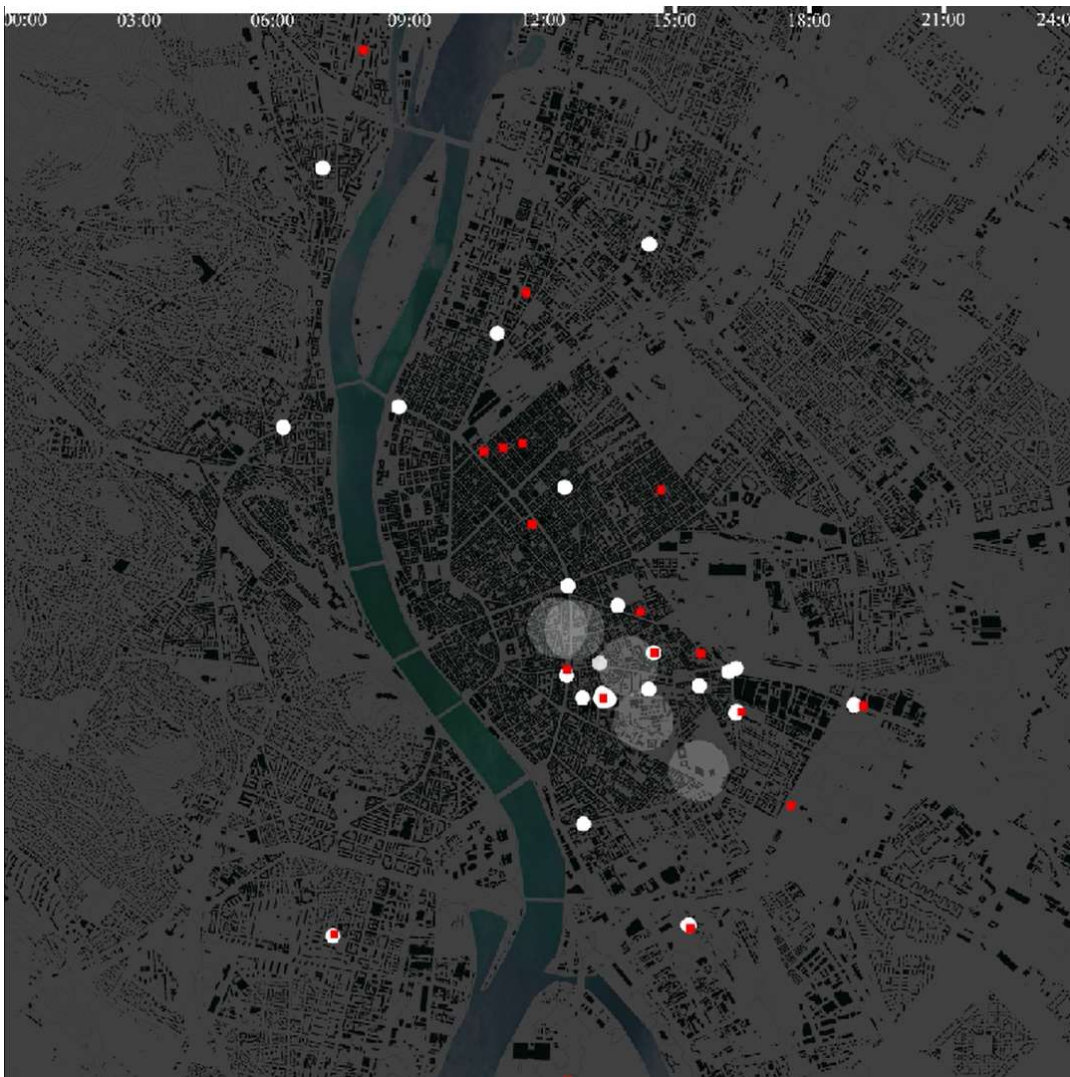
Videóalapú elemzés

A térképek esetében kevés szó esett az idő fontosságáról. Márpedig a tér elválaszthatatlan az időtől. Városhasználati szempontból rettentő érdekes lehet, ha megjelenítésre kerül, hogy mikor és mennyi időt töltött ott alanyunk. Emellett talán ez a leglátványosabb produktum, mely felhívja magára, s ez által a témára is a figyelmet, s emberibbé teszi a többségi társadalom felé a hajléktalan sorsokat. Emiatt két videót készítettem el a feldolgozott adatok és az elkészített térképek segítségével. Mindkét videó 3 perc 12 másodperc alatt mutatja be 24 óra mozgását.

ELLÁTÓRENDSZER

címe: EGY NAP - A hajléktalanok térbeli és időbeni mozgása - ELLÁTÓRENDSZER

link: <https://www.youtube.com/watch?v=K6zYpu5JIGw&t=17s>

Videórészlet

A videón fehér pontokként jelenik meg a 37 válaszadó és piros négyzetekként az ellátórendszer azon egységei (népkonyha, nappali melegedő, éjjeli menedék) – melyet legalább egy válaszadó felkeresett a napja folyamán. A halvány fehér pontok azt jelentik, hogy az interjúalany még / már alszik. A megnagyobbodott és kifakult pontok (foltok) a csavargást jelentik.

A videón keresztül jól kivehető, hogy a megkérdezettek döntő többsége naponta többször is ellátogatnak a hajléktalan ellátórendszer egyes tagintézményeihez. Kifejezetten népszerű a reggelit két különböző helyen is kikérni, csakúgy, mint az ebédet. A népkonyhákön kívül az éjjeli szállókat is fel szokták keresni napközben – legtöbbször a plusz funkciók miatt, mint pl. a szekrénybérlet. Mindenesetre jól kivehető, hogy az ellátórendszert jól ismerik és használják, életük meghatározó része az ott töltött idő és a közöttük történő közlekedés.

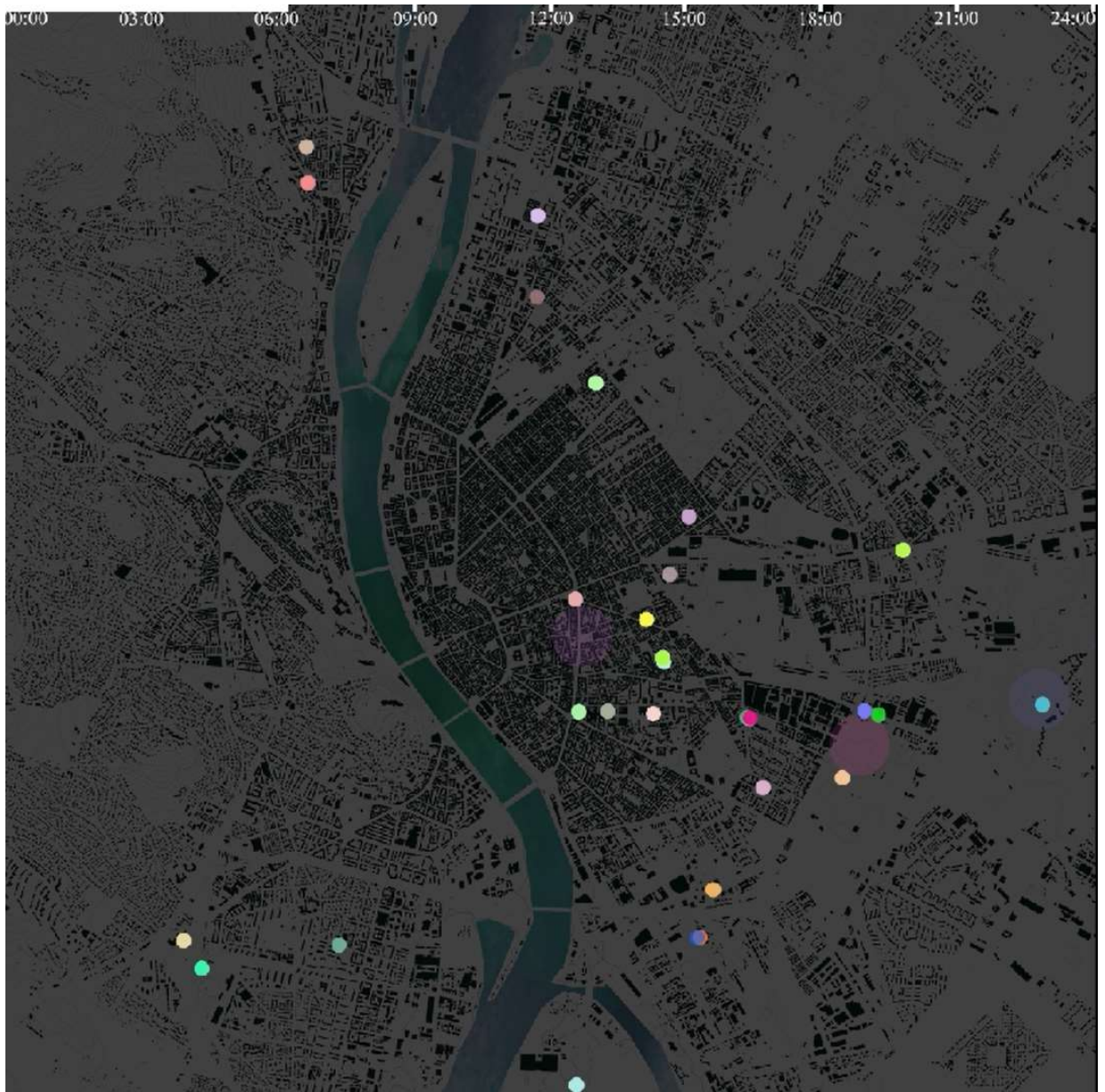
IDŐ

A videó címe: EGY NAP - A hajléktalanok térbeli és időbeni mozgása

link: <https://www.youtube.com/watch?v=zbA7Srz3pZQ>

Ezen videó alapján értelmezhető legjobban az egyes interjúalanyok napi rutinja. Külön színekkel jelöltem válaszadóimat.

Megfigyelhető, hogy reggel 4:00 - 4:30-ig, amíg a metrók sem járnak, mindenki alszik. A videó első részére jellemző ez a csendesség, csak a 6-os villamoson alvó ember mozgása, illetve a Blaha Lujza téren éjszakai műszakban dolgozó válaszadóm az, aki külön megfigyelhető, figyelemfelkeltő. 4:30 és 7:00-7:30 között már több ember elkezd mozogni a városban, ám a robbanásszerű nyüzsgés csak 8:00-kor jön el. Ez az intenzív rész után 9:30-tól újra egy csendesebb, békésebb etap következik körülbelül 11:00-ig. 12:00 – 12:30-ig tart a dinamikus helyzetváltoztatás, ám utána 14:30-ig újra egy nyugodtabb időszak következik. A válaszadók közül szinte mindenki a 8. kerületben található ekkor – talán ez a legizgalmasabb megállapítás a videóalapú elemzésben. Ezután mozgásba lendül a város. 16:30 és 17:30 között szinte senki sem változtatja helyét. Mondhatni vihar előtti csend, hiszen ezután – a nappali melegedő 18 órákor történő bezárásával szétszélednek az emberek. Ezután dinamikájuk lassul, míg végül mindenki megtalálja alvóhelyét és lefekszik. 23 óra után már nem történik mozgás.

Videórészlet

Összefoglalás

A kutatás egy határterületen mozog a szociológia és az építészet vonalán. Pont ezért a dolgozatom első része az építészeti – urbanisztikai fogalmakat vezeti be és ismerteti, figyelve arra, hogy a hajléktalanság jelensége egyetemes – azaz nem beszélhetünk városról, vagy épp promenádról úgy, hogy róluk ne essen szó, ha csak minimálisan is. A második rész a hajléktalanság társadalmi szerepét mutatja be, s azon belül is azon kutatásokat és civil szervezetet, melyek nagyban segítették kutatásomat. Ők adták dolgozatom szociológiai háttérét. E két szakterület ismertetése után következik a harmadik rész, mely maga az adatgyűjtés, módszertan és az eredmények bemutatása, vizualizációja és értelmezése.

A legfontosabb aspektusa kutatásomnak, hogy a minél sokszínűbb feldolgozás segíti az eredmények értelmezését és publikálását. Noha elengedhetetlen az adatalapú elemzése egy kutatásnak, ám rettentő érdekes és látványos képeket kaphatunk a vizualizációnak köszönhetően – legyen ez egy térkép vagy egy videó. Reflektálva a Február Harmadikai adatfelvételekre, kutatásom ezeket kiegészíti, másfajta szögből világítja meg. Érdekes kérdéskör az átértelmezett közterülethasználat, az ellátórendszer egységeinek térbeli elhelyezése, vagy épp a hajléktalanok mozgásának morfológiája.

Egyik interjúalanyom kérdezte meg tőlem, végül is miért csinálom ezt a kutatást. Szerinte ennek semmi értelmi. Ő az én helyemben felkeresné az egyik politikust – úgyis kampányidőszak van – és felvázolná, hogyan lehet a hajléktalanokon segíteni és újra lakást biztosítani számukra.

Azt hiszem és remélem, hogy ezen kutatás hozzájárul egy érzékenyebb és szociálisabb jövő létrejöttéhez. Ám mint minden változás, ez is nagyon lassú. Nem lehet rögtön megváltani a világot. Kis, ám tartós változások eléréséhez egy emberöltő is kevés. Mégis ez az az út, melyen járni kell. Remélem, hogy e kutatás, ezen térképek és videók, ha csak pár ember számára is, de közelebb hozzák a hajléktalanság témakörét. Noha az elmúlt években a hajléktalan életforma kriminalizálása és dehumanizálása zajlik, remélem ez meg fog változni. S talán ehhez a változáshoz én is hozzátehetek. Ha mással nem, hát ezzel a kutatással.

Bene Bence

Irodalomjegyzék

- ¹. Győri, P. (2019). A hajléktalanvilág peremén. *esély*, 2019/2. sz. 31-65.
- ². Verschlungene Pfade (Szövevényes ösvények). München – Wien, Hanser 1999.21.
- ³. Kocsondi, András (1961). A tér és az idő, mint a mozgó anyag létformái. *Acta Universitatis Szegediensis : sectio philosophica*, (3).
- ⁴. Lohse, M. & Schweizer, C. & Price, H. & Zilberberg, O. & Bloch, I. (2018). Exploring 4D quantum Hall physics with a 2D topological charge pump. *Nature* (553).
- ⁵. D. T. & F. M. Cornford (1937). Plato's Cosmology, *Journal of Hellenic Studies* 57 (1):276.
- ⁶. Berki, M. (2015). A térbeliség trialektikája, *Tér és Társadalom*, 2015/2. sz.3-18.
- ⁷. Mag, V. (2014). A mentális tér sajátosságai, kihívásai és problémái, *Erdélyi Múzeum* (76).
- ⁸. Soja, E. (1996). *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Oxford: Blackwell.
- ⁹. Weber, M. (1994). *Political Writings*. Cambridge: University Press.
- ¹⁰. Lányi, A. (2016). *Elképzelte közösségeim*. Budapest: Scolar.
- ¹¹. Pazár, B. (2019): *Tradíció és modern*. Előadás: Építészetelmélet, BME, 2019. 09. 25.
- ¹². Meggyesi, T. (2005). *A 20. század urbanisztikájának útvesztői*. Budapest: Terc.
- ¹³. Jacobs, J. (1992). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage.
- ¹⁴. Gehl, J. (2014). *Élhető városok*. Budapest: Terc.
- ¹⁵. Meggyesi, T. (2009). *Városépítészeti alaktan*. Budapest: Terc.
- ¹⁶. Bene, B. (2016). *Tirana – változások és hatásai*. TDK dolgozat, BME ÉPK Urbanisztika Tanszék, Budapest.
- ¹⁷. Burckhardt, L. (2011). *Spaziergangswissenschaft*. In: *ders. Warum ist Landschaft schön?* Berlin: Ritter und Schmitz.
- ¹⁸. Bollnow, O. F. (1963). *Mensch und Raum*. Stuttgart: Kohlhammer.
- ¹⁹. Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge MA: MIT Press.
- ²⁰. Meggyesi, T. (2013). Promenadológia. Fejezetek a séta és a lineáris látványelemzés elméletéhez. *ÉPÍTÉS ÉPÍTÉSZETTUDOMÁNY* 41: (1-2.) pp. 145-163.
- ²¹. Sitte, C. (2013). *The Art of Building Cities*. Eastford: Martino.
- ²². Meggyesi, T. (1985). *A városépítés útjai és tévútjai*. Budapest: Műszaki.
- ²³. Breitner, P. & Gurály, Z. & Győri, P. (2002). *Kérdések és válaszok a hajléktalanságról*. Budapest: Menhely Alapítvány.
- ²⁴. Utasi, Á. (1987). *Hajléktalanok, csavargók* in: Utasi, Á. (1987). *Peremhelyzetek*. Budapest: Társadalomtudományi Intézet 181-213. o.

- ²⁵. Iványi, G. (1997). *Hajléktalanok*. Budapest: NKA.
- ²⁶. Győri, P. (1998). A Hajléktalanok Menhelye Egylet. *esély*, 85/5. 30.
- ²⁷. Oross, J. (2001). *A hajléktalanság kezelése Magyarországon*. Kézikönyv a szociális munka gyakorlatához. Szociális Szakmai Szövetség, Budapest.
- ²⁸. Február Harmadika Munkacsoport (2019). *Harmadjára sem ez a válasz*. Gyorsjelentés a Február Harmadika adatfelvétel 2019. évi eredményeiről. Retrieved from: <https://februarharmadika.blog.hu/>
[2019.10.27.]
- ²⁹. Retrieved from: https://beatkorszak.blog.hu/2017/07/29/a_semmi-nem-kell_nemzedek_a_csoves_szubkulturalarol
[2019.10.27.]
- ³⁰. Bényei, Z. & Gurály, Z. & Győri, P. & Mezei, Gy. (2000). Tíz év után. Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról – 1999. *esély*. 2000/1 (62–95).
- ³¹. Solt Ottília: „E sok gyomor hogyan emészthetné meg a tanács kegyelmét” Beszélő, 1989. december
- ³². Retrieved from: <https://februarharmadika.blog.hu/>
[2019.10.27.]
- ³³. Retrieved from: <http://www.menhely.hu/index.php>
[2019.10.27.]
- ³⁴. Győri, P. (2010) *Hajléktalan utak* in: szerk.: Győri, P. & Vida, J. (2010) *Mindennapi hajléktalanság*. Budapest: Menhely & BMSZKI. (Otthonatlanul... Tégy az emberért!).
- ³⁵. O'Sullivan, F. (2014). *A Danish City Is Using GPS to Track (and Help) the Homeless*. Retrieved from: www.citylab.com/solutions/2014/09/a-danish-city-is-using-gps-to-track-and-help-the-homeless/380516/
[2019.10.27.]
- ³⁶. Šimon, M. & Vašát, P. & Daňková, H. & Gibas, P. & Poláková1, M. (2019). Mobilities and commons unseen: spatial mobility of homeless people explored by analysis of GPS tracking data. *GeoJournal*. June 2019.
- ³⁷. Fadgyas-Freyler, P. (2017). A hajléktalan emberek általános jellemzői és egészségi állapotuk egy adminisztratív adatbázis alapján. *esély*. 3. 2. sz. 2017. 3.

Melléklet

Mozgási térképek külön-külön az interjúalanyról.

